

OOSTVLAAMSCHE

Z A N T E E N

Tijdschrift van de Bond
der Oostvlaamse Volkskundigen en van de
Dienst voor Volkskundige Opzoekingen

9^e Jaargang
nr. 3 - 1964
1ste - juni

DRUK. V/H AD. HOSTE, N. V

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 36, Gent:

1. Oostvlaamse Zanten, 11^e, 15^e, 20^e jg. (Jaarboek), 21^e, 22^e, 23^e, 24^e, 25^e, 26^e, 27^e, 28^e, 29^e, 30^e, 31^e, 33^e, 34^e, 35^e en 36^e jg. tegen 100 F per jaargang. Van de andere jgg. zijn nog enkele losse nummers te verkrijgen tegen 30 F per nummer.
2. Herdenkingsalbum Alf. De Cock. (Uitverkocht).
3. Het Stroodekkersbedrijf, door Cl. Trefois (Uitverkocht).
4. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr). Prijs: 25 F (Leden 15 F).
5. Lodewijk De Vriese, Bio- en Bibliographische studie. (Uitverkocht).
6. Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevrouw L. Bataille-Hiel. Prijs: 80 F (Leden 50 F).
7. De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
8. Register op Celis Gabr.: Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land, door Prof. F. M. Olbrechts. Prijs: 20 F (Leden: 12 F).
9. De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
10. De Tinnepotgieterij te Gent, door Julien Boes. (Uitverkocht).
11. 2^e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs: 60 F (Leden 36 F).
12. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het Teerlingspel), door Emile Andelhof. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
13. De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel, door Advokaat Jos. Vermeulen. (Uitverkocht).
14. Galerij van Gentsche Typen, door Emile Andelhof. (Uitverkocht).
15. De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es, en anderen. (Uitverkocht).
16. Waasch Sagenboek, door F. Van Es. Prijs: 100 F (60 F voor de leden).
17. Jaarboek 1945 van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen. Prijs: 150 F (Leden 90 F).
18. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. Andelhof. Prijs: 20 F (Leden 12 F).
19. Folklore en Onderwijs, door Lod. Hoste. Prijs: 12 F (Leden 8 F).
20. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. De Coster. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
21. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. Van Es. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
22. De Wetterse Reuzen, door Marcel Daem. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
23. Sagen uit Noord-Oostvlaanderen, door Dr. G. De Meyer. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
24. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. Lievevrouw-Coopman. Prijs: 25 F (Leden 15 F).
25. Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I-Jg. XXV), door F. Van Es. Prijs: 50 F (Leden 30 F). Idem II (Jg. XXVI-Jg. XXXV), door F. Van Es. Prijs: 40 F (Leden 25 F).
26. Spelen mijner Jeugd, door L. Lievevrouw. Prijs: 80 F (Leden 50 F).
27. De Levende Folklore van het Gewest BALEGEM, door M. Broeckhove. Prijs: 65 F (Leden 40 F).
28. Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land, door M. Broeckhove. Prijs: 230 F (140 F voor de leden).
29. Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove. Prijs: 125 F (Leden 80 F).
30. Doods-, Begravenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. Pieters. Prijs: 90 F. (55 F voor de leden).
31. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. Van Haver. Prijs: 100 F (60 F voor de leden).
32. De Gentse Bakkers. Bijdrage tot de Studie der Middeleeuwse Ambachten en Neringen, door Marcel Daem. (Uitverkocht).
33. Sint-Kristoffel. Legenden. Verering. Verspreiding, door R. van der Linden. Prijs: 40 F (Leden 25 F).
34. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. Van Hese. Prijs: 125 F (Leden 80 F).
35. Leerknappen in de kunstambachten te Gent tijdens de 14^e en 15^e eeuw, door Marcel Daem. Prijs: 35 F (Leden 22 F).

Het bedrag der bestelling vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen. Jaarlijkse bijdrage gewoon lid: 100 F; familiekaart: 50 F per lid van het gezin; buitenland: 125 F; beschermend lid 250 F; steunend lid 500 F.

Abonnement op Oostvlaamse Zanten: 150 F per jaargang.

Het Socialistische Strijd- en Volkslied

door Albert BRACKE.*

Ons doel bestaat er niet in de volledige geschiedenis van het Gentse socialistische lied op te maken. Zulke geschiedenis bestaat nog niet en onze uiteenzetting geldt als een poging om gegevens voor dergelijk essay te verzamelen.

Enkele jaren geleden had het populaire lied als ontspannings-element een even groot belang als tegenwoordig. Ten onrechte zou men veronderstellen, dat alle populaire liedjes van « la belle époque » zonder uitzondering bewaard zijn, omdat ze mooier en beter zijn dan degene die thans de voorkeur genieten. In de kunst zoals in de mode — of gewagen we beter van smaak ? — levert de tijd de beste schifting. Mensen van middelbare leeftijd hebben ontelbare populaire liedjes van omstreeks de eeuwwende nooit horen zingen; de oudere generaties herinneren ze zich niet meer. Enkele, amper een tiental, zijn bewaard, en worden al dan niet gesynkroniseerd op de platenmarkt gebracht. Zo konden we ons onlangs een plaat aanschaffen met opname o.a. van Frou-Frou, Griserie, Roses of Picardie, Le temps des c erises. Binnen enkele tientallen jaren zullen de beste schlagers van heden zonder betwisting als waardige kleinkunst worden erkend. Dan zullen we niet meer aan de ontelbare andere denken, waarop wij ons nu beu luisteren.

Verwondert het u, dat we zulke aandacht besteden aan deze populaire liedjes ? De verklaring : de vriend Richard Vankenhove, evenals wij, meent, dat de Gentse socialistische liedjes die we verder belichten, in zekere zin uit deze ontspanningsmelodietjes ontsproten zijn.

Volgens ons telt de romantische stelling voor het ontstaan van het volkslied niet, nl. dat het lied zou geboren zijn uit de roep van en door het ganse volk. Het volkslied zou volgens deze stelling van gemeenschappelijke aard zijn. Camille Huysmans wees er meermaals op, dat het volk geen liederen maakt, maar ze wel zingt. Lieder worden populair, als ze naar aard, inhoud en wezen in het volk leven. Lieder kunnen ontstaan in primitieve vorm volgens het schema dat we zo juist aangaven. Een kunstenaar moet er echter een definitieve vorm aan geven.

Het gemoed van de arbeiders had er behoefte aan zich af en toe eens te luchten en te bevrijden door het zingen van een lied. Dit lied gaf uiting aan hun smart die zij voelden wegens de ellendige levensomstandigheden, of gaf uiting aan de hoop die zij koesterden. Pol Verbauwen, zelf dichter nochtans van « Herinneringslied aan de Verbroedering der beide Weversmaatschappijen », Edmond Van Beveren, die in De Werker debuteerde met het gedicht « Wat de Werkman vraagt » en Edward Anseele konden het treffend zeggen tijdens hun spreekbeurten, en toch konden ze het niet halen tegen de liedjeszangers voor het vertolken van bepaalde gevoelens.

* Tekst van een voordracht te Gent d or ons medelid, de Hr. A. Bracke, bibliotekaris van de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek « Leren vereert ».

Een lied dringt dieper door in het gemoed, blijft langer bij omdat het rijm langer in het geheugen leeft, omdat het lang nadien nog kan gezongen worden, wat niet het geval is met de toespraak van een meeting. De liedjeszangers ontsproten overigens uit het arbeidersmilieu en wisten dus waarover ze het hadden. Ze misten alle scholing. Maar de keuze van populaire melodieën, het pittige rijm, het aanvoelen — de feeling — gaven aan hun liedjes een waarde en allure die moeilijk te evenaren viel. Een typisch voorbeeld: Het Hekelirken van Henri Van Daele. Het rijm is zuiver, onvermengd Gents. De vraag rijst op of hetzelfde lied zelfs maar een deel van zijn satirisch karakter zou behouden, in het beschaafd Nederlands of in een ander dialect.

't Hekeleerke (1)

Over ons schuune kinderjaren,

Wort er te vele geblageerd,

Ken benne 'k ik nooit goed gevaren,

Maar 'k hê al vele gepasseerd.

'k Was nog gien jaar, 'k vloog naar de krêwe,

Van 's morgens vroeg soms deur de kêwe;

Als ik was t' êwd om daar te gaan

Vloog 'k van dien bij d'andre vrêwe.

Ja, op die jaren, 'k hêwet staan,

Zag ik al firem mijnen êwe.

Ja, rijke kinders hèn 'n leve,

Die gaan naar zee, ver uit de stad.

Bij mijes 't azuu gien seve,

Nen vaart of gracht da ès mijn bad.

De vlasfabriek, dat ès mijn schole,

Elf ure daags, ten ès gien lolle!

Die vindt dat da zuu giestig is,

En hé 't nie hiel pluus in zijn bolle.

Of zegget hij soms al espress,

Den duvel moest hem komen hole.

kribbe

koude

te oud

vrouw

ik houd het staan

ferm

aangename smaak van bier(2).

Vanzelfsprekend bezingen onze volkszangers de vijanden van de arbeidersklasse. Dat men de arbeiders tracht te verdelen, en er nog steeds oorlogsgevaar dreigt, dit zijn twee van de ontelbare ondeugden van dé vijand, het kapitalisme, waarmee de mensheid geplaagd zit.

Verdelers

Woorden : A. Bogaerts.

Muziek : J. Vander Meulen.

Er is een ras, vol zorg voor eigen leven,

Voor eigen wel en eigen heerschappij.

U, werkers, heeft het druk en smaad gegeven,

't Veracht u diep, om taal en om kledijl

Het wilde nooit gemeens met u nog hebben,

En wijkt van u en schuwt u als de pestl

Maar, als de spin in hare valse webben,

Wil het u lokken tot gij zijt... uitgeperstl

(1) Hekelen : vlas, hennep, jute, over de hekel halen.

(2) Gents woordenboek blz. 1267.

Refrein : *Aanhoort ze niet, als zij u komen strelen,
De rijken aller kleur,
De rijken aller geur,
Aanhoort ze niet, ze willen u verdelen,
Ze vrezen uwe macht,
O, werkers houd de wacht!*

*Hun taal is zoet, ze strelen en ze flemen :
De werker is « hun liefste vriend » op aard!
Ze zullen hem in hun bescherming nemen,
En hebben hem voor armoê steeds bewaard!
Maar steeds zijn zij, in rijk vergulde zalen,
In kostbren tooi, aan volle tafels zat...
Terwijl « hun vriend » met honger om moet dwalen,
En smarten vindt op 't bange werkerspad!*

Weg de Oorlog

A. Bogaerts.

Muziek : Debout! Frères de misère!

I

*Wij zuchten diep bij al ons lijdén
Dat ons drukt door een snode wet,
Wij willen krachtig er om strijden
Tot geen bloed meer op aarde vloeit!
Wij zijn sterk, ja sterker dan leeuwen
En als 't volk zijne macht eens toont;
Was het slaaf eens, vroeger eeuwen,
Dan is 't vrij, en groot voor altijd*

Refr. : *Rukt op in dichte scharen,
Vreest moeite, noch gevaren
En verheft met klem
Uw forse stem :
De Rede moet op aard' regeren
't Kanailje moet zijn macht vermeêren,
Weg met al oorlogsweê!
Voor alle volk'ren : Vreê!*

II

*Men rukt ons weg uit liefdesbanden
En men doemt ons tot volkenhaat.
Men sleurt het werktuig uit onze handen,
En men wringt er het moordtuig in!
Maar gevloekt, gevloekt al die wetten,
Die het volk eens in puin zal slaan,
Als het woedend zal verpletten
Al wie 't zwaard hem gaf in de hand!*

De Gentenaar luistert steeds volgraag naar iemand met een scherpe tong, een die het goed kan zeggen. Elkeen kent de karna-

valhistorie van de zogezegde pijpenverkoper, die steeds maar riep : « **kleine(n) stelen, maar grote(n) stelen meest!** »

Deze pittige, knap gevonden leurderskreet kunnen we best vergelijken met de puikste van de sociale liedjes gezonden door Karel WAERIE, in een periode juist vóór het bloeitijdperk van de socialistische beweging te Gent. — Zijn zoon zou ze later als « politieke » liederen betitelen. Karel zong zijn liedjes in de volksherbergen, maar evenzeer in de burgercafés van het stadscentrum; als hij bij die rijke heren rondging met zijn zeeschelp, bracht hem dat trouwens meer op. — Hij kon in deze omstandigheden moeilijk openbaar propaganda voeren voor de socialisten. Hij heeft naar het voorbeeld van de Montesquieu, La Fontaine, en andere hekel-dichters, op de manier boven met een voorbeeld aangehaald, op fijnzinnige wijze het middel aangewend om de sociale wantoestan-den aan te klagen. Zijn reper-torium voorzag steeds een paar kluchtige liedjes, waarvan Triene Versluis gebeurlijk het best gekend gebleven is. Aldus beschouwde men hem in be-paalde koffiehuisen nog min voor een ultra-revolutionair.

Karelke Waerie

speelde dus niet, wijl hij zong, of zong niet, wijl hij op zijn viool speelde. Hij galmde zo maar zijn verzen uit met een onaangename neusstem en onderstreepte iedere zin met een wreef van zijn strijkstok op om het even welke snaar van zijn viool.

De term « kroniekschrijver » bedoelt degene die in krant of tijdschrift de gebeurtenissen over een bepaald gebied of vak behandelt. Karel Waerie verdient wel de naam « kroniekszanger ». Hij bezong regelmatig de sociale gebeurtenissen van iedere dag. Aan de hand van zijn liedjes zou een vorser gemakkelijk de geschiedenis van de Gentse arbeidersklasse kunnen achterhalen.

Henri VAN DAELE hoort tot een latere generatie, toen de socialistische beweging te Gent op stevige grondvesten stond. Hij begon zijn loopbaan met liederen van anderen na te zingen,

Henri Van Daele

in de bekende café-chantants. De Vooruit, die dan reeds een machtig complex van koöperaties uitmaakte, zorgde voor de ontwikkeling en tegelijkertijd voor de ontspanning van de leden. Vader Anseele, directeur van het complex, zocht Henri Van Daele op in zijn café op de Vrijdagmarkt en vroeg hem een revue te schrijven voor Vooruit. Deze revue, gevolgd door enkele andere, werd opgevoerd in de Nieuwe Circus. De muziek daarvoor werd gekomponeerd door Jef Vander Meulen die bijna bestendig in dienst stond van de maatschappij Vooruit. De eerste in 1908 met als titel: « **Heddet vast hein ?** » Dan volgden om het jaar: « **Heft er ne kier aan** », « **Hé, heddet zitte dan ?** », « **De Tsakke** »; in 1911 « **Salut en de Kost** », in 1914 « **Gent die schriemt** », na de opvoering van « **Gent die lacht** » in het tentoonstellingsjaar 1913. Al deze revues lokten stromen volk naar de Circus, waar gevierde artiesten als mevrouw Boudier-Wante, Lucy Baert, Mietje Peelman, Prosper Van Overberghe, Pol Van de Wiele en natuurlijk de gebroeders Henri en Isidoor Van Daele echte triomfen boekten.

Aimé BOGAERTS, de derde socialistische liederendichter, behoorde tot een andere reeks. Hij was op literair gebied meer begaafd. Hij had een andere stijl en visie. Alhoewel een minder snijdend polemist was hij niet minder vurig dan de anderen in de verdediging van de arbeidersbelangen of in het geloof in het socialisme. In 1901 werd hij hoofdopsteller van het dagblad « Vooruit », alhoewel hij het diploma van schoolinspekteur bezat en een der beste leerkrachten van het Gents officieel onderwijs was. Naast zijn dagtaak van hoofdredakteur schreef hij tientallen gedichten, toneelstukken en kantaten, o.a. de kantate « Arbeid » op muziek gezet door Jef Vander Meulen en uitgevoerd ter gelegenheid van het vijftigjarig jubelfeest van het blad « Vooruit ». Wij dienen voor Aimé Bogaerts eveneens te herinneren aan zijn « Volkskinderen », de socialistische jeugdbeweging van vóór de eerste wereldoorlog, die zijn naam in het ganse land en ver daarbuiten heeft bekend gemaakt.

We dienen eveneens de aandacht te vestigen op Jef VANDER MEULEN, de rasechte artiest, die wij moeilijk bij de kleinkunstenaars kunnen rekenen, maar die de muziek komponeerde van liederen die nog steeds herhaaldelijk worden gezongen.

Geboren te Gent op 24 maart 1869 wijdde Jef zich reeds tijdens zijn jeugd heel en al aan de socialistische beweging. Het milieu waar hij geboren was en de mensen uit zijn omgeving dreven hem in die richting. De Marxkring had een wedstrijd uitgeschreven en de waarde van « Arbeidersstrijdzang », bekroond in de wedstrijd, vestigde de aandacht van het bestuur op Vander Meulen. De Maatschappij Vooruit verleende steun, behalve aan de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek, ook aan de turners, de Multatuli-kring, de Harmonie Vooruit en het zangkoor Marxkring. In 1892 werd Jef Vander Meulen bestuurder van beide laatste groepen. Hij heeft voor de arbeidersbeweging muziek geschreven die zonder twijfel tot de werkelijk grote kunst mag gerekend worden en hij heeft tevens machtig toe bijgedragen om het zedelijk peil van de arbeidersklasse te verhogen door verfijning van de kunstsmaak.

Het Kontinusmeisje (1)

I

*Wij, spinsters van de vlasfabriek
Horen ons dikwijls door 't publiek
Met recht beklagen;
Maar moest elk ons aan 't werk zien staan,
Door slijk en modder gans belaën,
Elk zou 't versmaden.
Regeerders die nooit 't minst doen tot
Verzachting van ons treurig lot,
Maar ons doen buigen
Onder een arbeidswet zo smood,
Dat z'ons naar geest en lichaam doodt,
Dit zal elk tuigen.*

(1) Kontinus: werkplaatsen in vlas- en katoenfabrieken waar kontinusmolens (die ononderbroken draaien) staan en waar het vlas in garen vervorind wordt.

II

*Wij, spinsters van de vlasfabriek,
Zijn spoedig kreupel, bleek en ziek,
Wij zijn slechts slaven.
Door stinkend water steeds belast,
Veelal door kanker aangetast.
Onz' zwangere braven
Verhopen nooit 'n blozend kind,
't Is meest een lijke dat men vindt;
En als de kleinen
Soms leven, dan is 't voor niet lang,
En d'arme moeders zien ze bang
Toch langzaam kwijnen.*

III

*Wij, spinsters van de vlasfabriek,
Gezweept door 't vlugge mekaniëk,
Doen handel bloeien.
Wij brengen grote schatten voort,
Toch zien w'onz' meesters, steeds t'akkoord,
Ons loon besnoeien.
Och, werkers, hebt toch medelij,
Onttrekt ons van die tyrannij,
Wilt samen strijden.
Eist met ons allen ene wet,
Die 't vrouwenmoorden gans belet,
Ja, stelpt ons lijden!*

Strijdzang bij de Werkstaking

A. Bogaerts.

Aria : « Le Drapeau rouge ».

I

*O, werkers, strijdt uit al uw krachten,
En blijft vereend, vol goeden moed,
Tot spijt van al wie U verachten
En leven op uw zweet en bloed! (bis)*

Refrein :

*Hand aan hand
Gans het land
Doet reeds meé.
Wij willen beter loon en leven.
Geen gezeur,
Geen getreur,
En hoezee!
Voor ons buigt vroeg of laat elk' heer.
En wat wij eisen moet men geven
Of 't zit er op bij elken keer! (bis)*

*En laat ze zeggen wat ze willen
En laat ze doen wat elk maar kan :
Ze zullen ons niet langer drillen,
Wij hebben ruim genoeg er van!*

*Komt, stakers. op. Blijft kloek aan 't strijden.
Van overal komt hulpe toe,
Houdt krachtig vol, weet wat te lijden :
Eens worden onze bazen moé!*

*Triomf wacht ons zoo wij volherden.
Geen lafaards dus, geen kuiperij!
Wij hebben recht, laat ons gewerden.
Nooit komt er nog uitzuigerij!*

Deze liederen zijn zeer sterke bewijzen voor de reactie van het volksgemoed, bij het ontstaan van en voor de strijd der vakbeweging.

De liederen weerspiegelen een bepaalde evolutie, hoe samen met de vakbeweging zich de politieke partij ontwikkelde.

Het eerste kongres van de Tweede Internationale te Parijs in 1889 nam een resolutie aan, om op een vastgestelde datum een grote internationale manifestatie in te richten om de achturedag en het algemeen stemrecht te veroveren. Vermits een dergelijke manifestatie in Amerika voorzien was op 1 mei 1890, werd deze datum aangenomen voor de eerste internationale mobilisatie van de arbeidersklasse.

De 1 meiviering is voor een deel een Gents initiatief, daar Anseele deel uitmaakte van de Belgische afvaardiging. Volgens de bewering van sommigen heeft Edward Anseele het voorstel van de 1 meiviering ingediend. Als enig officieel dokument voor het kongres van 1889 bestaat een Duits verslag, uitgegeven onder leiding van Wilhelm Liebknecht. Dit verslag maakt het niet mogelijk vast te stellen wie het voorstel indiende. Sindsdien heeft men vele gissingen verspreid en pogen te verdedigen. De discussies brachten geen zekerheid of oplossing. Onze aandacht richt zich naar de liederen, die betrekking hebben op de achturedag en de 1 meiviering. De achturenmars van Aimé Bogaerts luidt als volgt :

Achturenmars

*Acht uur! zo klinkt door alle landen,
Acht uur zij onze arbeidstijd,
Acht uur aan d'arbeid onzer handen,
Of dien van onzen geest gewijd.
Wij willen flink en krachtig werken,
Maar 't lichaam geven zijnen eis.
Wij willen lijf en geest versterken
En vrij zijn, vrij tot elken prijs!*

Refr. : *Acht uur! Acht uur!*
 Geen langer arbeidsduur!
Ten strijd! Komt allen op ten strijd!
Ten strijd, voor acht uur arbeidstijd

Komt, allen in 't gelid getreden!
Komt, strijden wij nu onvermoeid!
Wij hebben lang genoeg gebeden.
Wij zijn het smeken nu ontgroeid.
Wij weten niets te kunnen hopen
Van hen die machtig zijn op aard';
Wij zullen dra hun sterkte slopen,
En eisen krachtig, onvervaard :

Een paar andere strijdliederen horen hierbij :

't Is Mei

't Is Mei in 't land, rukt op, werkersscharen,
Houdt hoog alom den eis naar rust en vreë!
Rijst als de zee, met rustloze baren,
't Is feestgetij: juicht nu allen maar meê.
Wij hebben reeds zoveel geleden,
Ja bij stromen vergoten de werkers hun bloed;
Maar op het Arbeidsfeest van heden,
Staan wij sterker dan ooit, vol met krachtigen moed!

Refr. : *Als ene zon, begloor ons dichte scharen,*
 En breng geluk een stond op 's werkers pad,
 O, lieve Mei, o Feest der Proletaren,
 U zij ons groet uit land, uit dorp en stad.

Alom in 't land zijn bloemen geboren,
En liefdevol ontwaakt weerom natuur,
Ook in ons hart moet hope steeds gloren,
En vlamt weerom des levens volle vuur!
En was soms ook zo groot ons lijden,
En de honger zo scherp en ons recht ons ontruikt,
En de honger zoo scherp en ons recht ons ontruikt,
Wij zullen moedig blijven strijden,
Tot er niemand op aard, nog de werker verdruikt!

Ten Strijd

Zangwijze : Les Rameaux.

I

Op onzen weg zijn bloemen schaars verspreid;
Een en'le biedt ons een handvol doornen,
De werkman zucht, hem wordt geen heil bereid,
Hij draagt zijn juk gelijk een slaaf geboorne.

Wij, spinsters van de vlasfabriek...

Refrein :

*Werkers ten strijd! ten strijd geschaard!
Laat nimmer U den moed, door vrees begeven,
Te wapen! wreekt U door 't zwaard,
Wel hem, die voor de vrijheid waagt zijn leven!*

II

*Men zegt ons wel, het werk is onzen plicht,
Maar men onthoudt ons onze burgerrechten,
En hij, die nooit door arbeid iets verricht,
Maakt door zijn goud, ons, werkers tot zijn knechten.*

De socialistische beweging ijvert steeds voor de kulturele ontvoogding van de arbeiders, in het verleden als in het heden, ook vroeger, toen voor zovele andere zaken moest gezorgd worden. Daar bestaan ontelbare bewijzen van dat streven; elk kent er een paar. Wij beperken ons tot een kenmerkend voorbeeld: in 1880 was de koöperatieve Vooruit in hoofdzaak een broodbakkerij. Tijdens een fusie-vergadering met een andere koöperatieve bakkerij « De Werkman » van Ledeberg richtte men het verwijt tot Vooruit, dat een deel van de winst niet terecht kwam bij de leden, maar besteed werd aan petroleum voor de lamp van de bibliotheekzaal. Frans Van Gijsegheem, kassier, partijsekretaris en bibliotekaris, antwoordde als volgt:

« Vrienden, ik wil ook enige woorden richten tot de werklieden hier aanwezig, om hen niet onder de indruk te laten van de woorden van voorgaande spreker. Hij zegde, dat de bakkerij een kamer en olie ter beschikking stelt van de bibliotheek; daarmee wil hij besluiten, dat onze maatschappij zo niet mag handelen, daar zij zich om niets moet bekommeren dan om bakken van brood. Kan er dwazer praat verteld worden? Ik meen — en alle weldenkende werklieden zullen akkoord gaan — dat wij integendeel het bestuur en allen die het hielpen, moeten gelukwensen om hun zorg voor dit leeskabinet. Aldus hebben zij, door middel van gezonde lektuur, bijgedragen tot de ontwikkeling van de arbeiders ».

Een vlag is een zinnebeeld. Het valt zeker niet te verwonderen, dat Aimé Bogaerts en Jef Vander Meulen samen een huldezang aan de rode banier hebben gewijd.

Banierzang

Woorden van A. Bogaerts.

Muziek van J. Vander Meulen.

*Gegroet, o banier, o rode banier,
Op u zijn wij trots, op u zijn wij fier,
O kleur van de liefde, o kleur van het vuur,
O kleur van het jeugdige, krachtige bloed,
Aan U, o baniere, aan U onze groet...
Ge zijt, o banier, de vlagge van 't volk;*

*Ons hartkrees, ons zielewens zijt gij hier ten tolk
O schone baniere, o gloeiende kleur,
Stel nimmer ons hope, ons dromen teleur,
Geen slijk mag u schenden, aan u hangt ons hart!
Het volk groet u jublend, vergetend zijn smart!*

Laat deze banierzang een laatste hulde zijn aan alle liedjeszangers die de moed hadden hun overtuiging te belijden, waar zij hun brood moesten verdienen met de herbergklanten te vermaken, tegelijk een late hulde aan Karel Waeri, Henri Van Daele, Smol, Van Wijsberghe, en de meer begaafde kunstenaars Aimé Bogaerts en Jef Vander Meulen. Zij hebben in het volksleven te Gent een belangrijke rol vervuld.

A. BRACKE.

« HET SPELEN MET DE BOL » in Provincie Antwerpen vóór 1800

De mens heeft steeds gezocht naar ontspanning midden de dagelijkse zorg om zijn bestaan. Het spel is niet alleen een tijdverdrijf voor kinderen, maar tevens een troost voor de volwassenen. De *homo ludens* is van alle eeuwen. Nieuwe tijden brengen nieuwe ontspanningsvormen, doch er zijn spelen die niet verdwijnen en van in de oudheid tot op heden worden beoefend.

Elk volk heeft zijn eigen gebruiken en zelfs daar heerst een grote verscheidenheid, zodat elke streek nog verschilt van een andere. De spelen zijn geen uitzondering op deze regel. Het is evenwel niet gemakkelijk de oorsprong en de verspreiding van een bepaald spel vast te stellen daar de nodige documenten ontbreken. Is het meestal niet door verboden dat wij, op negatieve wijze, het bestaan van een bepaald volksvermaak leren kennen?

Over spelen met de bol konden we enkele gegevens verzamelen in verschillende steden en dorpen uit de provincie Antwerpen. Daar we menen dat deze nota's niet zonder nut zijn, hebben we ze hier samengebracht.

In Mechelen werd op 5 oktober 1447 aan elke *porter oft ondersete* verbod opgelegd *buyten opten pas oft op drie mylen na mechelen ommegaen* te gaan kegelen of het *spel van keghelen te hanteren op een boete van 6 schellingen gr. brab.* voor elke overtreding⁽¹⁾. Vijf jaar later, op 22 december 1452, besloot de Mechelse magistraat *dat men egheene kegelbane en houde noch en hanteren bynnen der stad of vrijheyd*⁽²⁾.

Een besluit van 22 december 1452, hernieuwd op 22 december 1479, ontzegde iedereen op de kerkhoven te *kaetsen, den bal slaen*

(1) A. M. (Archief stad Mechelen), Mag. Ord., III, 1, fol. 31-vo.

(2) A. M., Mag. Ord., III, 2, fol. 28.

of eenigerhande diergelijke spele spelen opte verbeurte van eenen lyftocht gulden(3).

Om te verhinderen dat mensen zouden gekwetst worden of hinder ondervinden door het *worpen vanden bolle*, werd er van stadswege op 16 augustus 1481 en 18 augustus 1514 van op de puien van het stadhuis afgekondigd dat het aan niemand nog toegelaten was *tvoirs.spel vanden bolle te mogen hanteren oft worpen binnen den vuytersten vanden steenwegen buyten omtrent der stad noch opten scheyselbergh oft op neckerspoele noch op gheenderande plaetsen dair huysen oft woningen staen oft dair mensschen wonen op de boete van twee lijftochtgulden(4).*

In een zeer uitgebreide ordonantie van 17 november 1529 werd o.m. verordend: *Item soe wie kegelbane hout oft met kegelen speelde dat die daer ane een jair de stadt verbueren sal; compt hy ter eer bynnen soe salmen dien opt pelleryn setten, nochtans sal hy altyts een jair vuyter stadt syn(5).* Na dit verbod met de zeer strenge sanctie, vervolgt de ordonnantie: *item wie bollebane oft clootinge hout van eenigen persoonen, wie dat zy zyn, alsoe dicwils alst men bevint in yemandts hof oft huys, soe sal de weerdt daer ane verbueren ende oeck elck vanden speelders XL st. half tot behoef vanden heere ende half tot behoef vander voirs.stadt(6).*

Zeer dikwijls werd er gespeeld op kerkhoven, wat de wijding dezer plaatsen niet ten goede kwam, afgezien dan nog van de baldadigheden, die er konden gebeuren. De Mechelse magistraat trad op 31 maart 1549 op tegen dergelijke gemakkelikheden: *item dat nyemant wie hy zy, jonck oft oudt, hem sal vervoerderen op eenige kerckhoven binnen oft buyten der stadt van mechelen te caetzene, den bal te slaene, den bol te worpene, met boogen oft clootpypen te scietene oft eenich ander spel aldaer te hanterene opte boete van eenen K(arolus) g(ulden) telcker reyssen daer aene te verbuerene.* De toegebrachte schade moest eveneens vergoed worden: de ouders moesten instaan voor hun kinderen. Hadden deze geen ouders of goederen, dan zouden ze *arbitrallycken* gestraft worden(7).

Waar de 17-e eeuw te Mechelen geen enkele aanwijzing over het spelen met de bol geeft, daar bewijst de 18-e eeuw dat deze spelen druk beoefend werden. Zo kennen we de herberg Brussel op de Hoogstraat die op 16 juli 1706 met stallingen hof, *bollebaen, closbaen, preheelen ende barack* door Joanna de Coninck werd verhuurd aan Simon François Ribbesteyn en Anna Verhaegen(8).

Ongelukken konden veroorzaakt worden door *yseren en andere bollen*, alsook door het spelen met *clinckaerden* en het werpen

(3) A. M., Mag. Ord., III, 2, fol. 9. — Over het kaatsen werden in 1521, 1643 en 1644 ordonnaties uitgevaardigd. R. FONCKE, *Verboden Kinderspel en Kinderlust in Oud-Mechelen in Mechelsche Bijdragen*, 7° jrg. (1940), bl. 64-65.

(4) A. M., Mag. Ord., III, 2, fol. 135-vo. — FONCKE, a.w., bl. 66.

(5) A. M., Mag. Ord., V, 1, fol. 61-61-vo.

(6) A. M., Mag. Ord., V, 1, fol. 61-vo.

(7) A. M., Mag. Ord., V, 1, fol. 197-197-vo.

(8) A. M., Acten notaris A. Siré, 1706, 16 juli. — Closbaen = baan voor beugelspel.

met slingers. Op 11 februari 1700 werd een ordonantie van schout, communiemeesters en schepenen der stad en provincie Mechelen afgekondigd. Op een boete van 12 guld. per overtreding kreeg iedereen verbod *op de merckten, straeten ende andere publicque plaetsen te colven, clossen oft andersints, te worpen oft spelen met ysere ofte anderen bollen, te spelen met clinckaerden, te worpen met slingers, gelyck oock te worpen met coorden eenige pylen oft stocken*(9). Toen dit verbod op 4 februari 1705 opnieuw moest worden gepubliceerd, was de boete herleid tot 6 gulden per overtreding(10). Een tiental jaren later, 14 januari 1715, was de straf gebracht op 3 guld. of *incarceratie* voor elke inbreuk op het verbod van spelen met *colven, klinckaert ende ysere ende andere bollen*(11).

Na enkele tijd geraakte dit verbod in het vergeetboek: daar het kwaad niet uitgeroeid was, moest de magistraat weer maatregelen treffen. Goedgekeurd in de zitting van 21 januari 1737, werd een nieuwe ordonnantie de volgende dag in de stad uitgebeld. Op een boete van drie guld. werd verboden *op dese stadts straeten ende vesten te spelen met colven ende bollen*. De ouders werden verantwoordelijk gesteld voor hun kinderen en de meesters voor hun knechten(12). Op alle *gewoonelycke plaetsen* werd dit besluit nogmaals afgekondigd op 10 december 1738(13).

Op 4 januari 1742 werd in de stad een beslissing bekendgemaakt die door de wethouders op 2 januari was getroffen: op boete van 2 of 3 guld. mocht niemand *met eenige kolven, bollen oft steenen spelen op dese stadts straeten, vesten, buytenwercken ende andere publiecke plaetsen*(14).

Ingewortelde gewoonten kunnen moeilijk ineens worden uitgeroeid. De spelen bleven voortduren tot grote schade van bomen en aanplantingen terwijl ongelukken steeds tot de mogelijkheden behoorden. Op 24 december 1753 werd wederom uitgeroepen een verbod van *spelen ofte worpen met bollen, colven, clossen oft anderssints* op de boete van 6 guld.(15). En steeds maar diende het stadsbestuur in herhaling te vallen. De magistraat stelde op 12 januari 1756 een nieuwe ordonnantie op die op 15 januari aan de bevolking werd bekendgemaakt. Op boete van 3 guld. of *incarceratie* werden *kolven, clinckaerts ende het worpen met eysere ende andere bollen* niet meer toegelaten(16).

Een laatste Mechelse verbodsbepaling willen we nog aanhalen. Op 10 november 1789, één dag na de goedkeuring, werd verboden *op merkten, straeten ende andere publieke plaetsen te speelen met doppen, klinckaerden, kletsooren, te werpen met steenen, soo met*

(9) A. M., Mag. Ord., V, 8, fol. 45; Prov. Ord., I, 2. — FONCKE, a.w., bl. 62. — Het kolven (jeu de crosse) werd reeds in 1446 verboden. FONCK, a.w., bl. 66-67. — Over klinckaard: FONCKE, a.w., bl. 69.

(10) A. M., Mag. Ord., V, 8, fol. 87-vo.

(11) A. M., Prov. Ord., I, 4.

(12) A. M., Mag. Ord., VI, 6, nr 134.

(13) A. M., Mag. Ord., VI, 6, nr 190.

(14) A. M., Mag. Ord., VI, 6, nr 225. — Vgl. A. M., Mag. Res., I, 16, fol. 1-vo.

(15) A. M., Mag. Ord., V, 10, fol. 157-vo. — FONCKE, a.w., bl. 66.

(16) A. M., Mag. Ord., V, 10, fol. 159. — FONCKE, a.w., bl. 66.

slingers als andersints, te schieten met peylen ende boogen, te tuysschen, vloeken ende sweeren, mitsgaders te begaen andere on-geregelde buytensporigheden op de boete van 3 gulden(17).

In Antwerpen was het spelen met de bol niet onbekend. Ook hier moest de magistraat meer dan eens optreden om erger te voorkomen. Op 3 januari 1651 en 17 januari 1661 werd het werpen met bollen en pallimalien niet meer toegelaten(18). Het spelen met bollen en het werpen met stenen aan de Waag werd op 20 april 1663 verboden(19). Op 4 februari 1664 en 3 februari 1668 werd een ordonnantie tegen het spelen met pikstokken en colven uitgevaardigd(20). Deze gemakkelikheden samen met het bollen werden op 7 december 1669 nogmaals verboden(21). Spelen met ijzeren bollen was niet meer toegelaten sinds 9 juli 1709(22). Op 28 januari 1726 mocht men met bollen niet meer op straat spelen(23) en op 10 september van hetzelfde jaar ook niet meer aan de Beurs(24).

In de stad en vrijheid Turnhout schijnt men een voorliefde gehad te hebben om met stenen of ijzeren bollen te werpen. De oudste verbodsbepaling dateert van in de 16-e eeuw. Op 23 november 1533 werd door de wethouders een reglement voor de voogden van minderjarige weeskinderen gepubliceerd. Daarin werd o.a. het volgende bepaald: *Item jonghens onder heure jaeren wesende, gelyck voorgescreven staet, oft andere persoonen in nombaryen, als voorgescreven staet, staende, zelen ongehouden weesen ennige penn(ingen) te moeten betalen die zy op dobbel scholen oft elders met quaetspelen, in bolbanen, cloosbanen, queekspelen oft dier gelyken speelen ontleent oft verlooren hebben ende sculdich zyn bleven. Ende tgene dat zy op alsulcken speelen verlooren ende betaelt hebben, zelen zy met recht mogen weederheysschen. Item wes de voors.jonghers verlooren ende betaelt zelen hebben met caetsene oft balslane tot v st.gr.brabants, tot daer aff zalmen hen egheen restitutie doen, mer wes zy op alsulcke speele verlooren hebben ende sculdich bleven zyn oft ontleent zelen hebben, daer aff zelen zy ongehouden zyn iet te betalen(25).*

Tussen 8 december 1555 en 12 april 1556 wendde de Turnhoutse magistraat zich tot de bevolking: *...want ter clachten gecomen is dat eenighe hen vervoerderen int schuttershoff aldaer met den cloot te worpen oft te spelen oft anderen spelen metten bal oft anderen te hanteren dan met den boghe daer toe tselve hoff geordonneert is ende becosticht, daarom werden zulke gemakkelikheden ten strengste verboden op pene vanden genen spelende met*

(17) A. M., Mag. Ord., V, 11, fol. 57-vo — 58-vo.

(18) F. PRIMS, *De «stedelijke gebodboeken» en hun index in Antwerpsch Archievenblad*, 2-e r., 9-e jrg. (1934), bl. 115 en 135.

(19) PRIMS, a.w., bl. 140.

(20) PRIMS, a.w., bl. 140 en 146.

(21) PRIMS, a.w., bl. 149.

(22) PRIMS, a.w., bl. 236.

(23) PRIMS, a.w., bl. 251.

(24) PRIMS, a.w., bl. 251.

(25) A. T. (Archief stad Turnhout), *Oudt Keurboeck* (reg. 1164), fol. 53.
— queekspelen = spel met een soort triktrakbord.

clooten, balslaen oft anderen elcken op XX st. telcker reysen te verbueren(26).

In de 18-e eeuw diende de overheid meer dan eens op te treden tegen de jonkheid, die zoals de ordonnantie van 26 oktober 1726 verduidelijkte, kasseien uit de steenwegen haalde *omme te formeren steenbollen* : op elke overtreding werd een boete gezet van 12 guldens, waarvan de aanbrenger, de huisarmen en de schout elk een derde zouden ontvangen. De ouders waren verantwoordelijk voor hun kinderen en de meesters voor hun knechten : konden zij niet betalen, dan zouden zij vervallen in *eene maendelyke gevanckenisse te water ende te broede*. Daar het werpen met deze stenen bollen schade aanrichtte aan de muren van de Latijnse school, de kerkmuren en andere muren, werd er op de boete van 6 guld. verboden op die plaatsen *dusdanigh spel* te bedrijven. Na 1726 moest deze ordonnantie niet minder dan elfmaal terug worden gepubliceerd : op 10 oktober 1728, 9 oktober 1729, 29 oktober 1730, 10 november 1732, 22 december 1754, 11 november 1759, 22 november 1761, 13 november 1763, 9 november 1777, 14 november 1784 en 6 november 1785(27).

Op 29 december 1741 trof de magistraat maatregelen tegen het *breken van eenige steenen ofte cassaejde* uit de straten en steenwegen : voor elke uitgebroken steen diende 7 schell. boete gestort te worden. Tegelijkertijd werd *het maken ende cloppen van kaeyebollen* verboden. Ook deze ordonnantie diende meer dan eens terug in herinnering worden gebracht : op 16 november 1760, 15 november 1778, 16 oktober 1791 en 9 pluviose de la 5-e année(28).

In 1780 waren er bij de Turnhoutse magistraten klachten toegestroomd wegens *het worpen soo met keye bollen als eysere ende houte bollen met loodt ingegoten*. Op boete van 7 schellingen werd dit werpen met dergelijke soorten *bollen en clossen* verboden op 21 oktober 1780 en daarna nog op 2 februari 1783, 1 februari 1784, 28 september 1788 en 8 december 1793(29).

Na het Concilie van Trente (1545-63) hebben de bisschoppen van ons land zich ingespannen om de leer van de kerk te verspreiden en de zeden van sommige geestelijken te verbeteren. Al wat schade kon berokkenen aan het beleven van de godsdienst moest onverbiddelijk geweerd worden. In 1598 vaardigde aartsbisschop M. Hovius een decreet uit dat de viering der feesten regelde en op volkskundig gebied zeer belangwekkend is. Een der voorschriften werd aldus geformuleerd : *Wort oock verboden alle*

(26) A. T., *Oudt Keurboek*, fol. 97-vo.

(27) A. T., *Keurboek II* (reg. 1165), fol. 50-vo-51. — Ook in Mechelen (1636) en in Herentals (1663 en 1665) braken de kwajongens stenen uit de straten. FONCKE, a.w., bl. 70; J. R. VERELLEN, *Analytische Inventaris van het tweede Keurboek van Herentals (1575-1796) in Taxandria, N. R.*, dl XVI (1950), bl. 184.

(28) A. T., *Keurboek II*, fol. 83-vo.

(29) A. T., *Keurboek II*, fol. 137. — Het verbod van stenen of kasseien uit te breken en het maecken ende cloppen van keyebollen werd eveneens gepubliceerd op 15 december 1771, 17 november 1776, 15 oktober 1780, 27 oktober 1782, 13 oktober en 8 december 1793. A. T., *Keurboek II*, fol. 136.

kaet-spelen te openen, daer spelen ofte gaen sien, klosbanen, rollebanen, schuttershoven ofte schermers scholen te openen of te hanteren, oft papegay te schieten, voor den elfve uren voor den noen, op pene van sesse guldenen ten respecte der autheurs oft openers, ende van dry guldenen ten respecte der hanteerders(30). Guilielmus van Berghes, bisschop van Antwerpen, publiceerde dit zelfde decreet op 7 oktober 1598(31), terwijl een van zijn opvolgers, bisschop Malderus, het hernieuwde op 5 mei 1617(32).

Niet alleen in de steden waren de spelen met den bol een geliefkoosd tijdverdrijf, maar ook in de dorpen. Gevaarlijke situaties deden zich daar eveneens voor. Hiervan getuigen verschillende artikels uit de keurboeken.

De Brechtse keure van 1495 vermeldde: *Item die worpen, schieten oft den bal slaen, kaetsen oft enigerhande spel hanteren op gewyde kerkselen verboeren eenen rydere*(33).

In Westerlo werden de gemakelikheden in de keure van 1515 duidelijk omschreven en gereglementeerd: *Item dat niemand den cloot werpen en sal bynnen die vier halmeyen bynnen Westerloo op te verbuerte van eenen hollandts gulde* (art. 12) en *Insgelyck dat niemant van wat conditien oft qualiteyt hy zy hem sal vervoirderen eenighe onbetambe ende ongeorloffde tuysseryen te hanteren oft te doen de twaere by daeghen nachten oft eenige ander tyden tzy met teereligen, caertspelen, kegheldery oft andere ongemanierde op te verbuerte zoe wel die sulcke persoonen die plaetse verleenen als de selve spelen hanterende, van elcken respective int besunder de summe van eenen hollants gulden*(34).

Artikel 37 van de keure van Wuustwezel, geschreven vóór 1500, bepaalde: *Item dat nyemant schieten en sall, metten steelen booghen, caloeveren oft metten booll schieten inder straeten aent kerckhoff oft ander straeten onder de huysen, die sal verbueren XXVII s.*(35). Tussen 1560 en 1610 werd er aan toegevoegd: *Item*

(30) P. F. X. DE RAM, *Nova et absoluta Collectio Synodorum tam provincialium quam dioecesanarum, Archiepiscopus Mechliniensis*, dl II, Mechelen, 1829, bl. 337.

(31) P. F. X. DE RAM, *Nova et absoluta Collectio Synodorum episcopatus Antverpiensis*, Leuven, 1858, bl. 360.

(32) P. F. X. DE RAM, *Nova et absoluta ... episcopatus Antverpiensis*, bl. 377. — Op de 12-e vergadering der archipresbiteri van het aartsbisdom Mechelen, in 1610, werd *sub poena arbitraria* aan de pastoors en andere geestelijken verboden naar de gaai te schieten (*ad psittacum jaculari*) of op straat en andere openbare plaatsen te kaetsen (*ludere pila palmaria*). DE RAM, *Nova et absoluta ... Arch. Mechliniensis*, dl II, bl. 268. Op de vergadering der dekens van het bisdom Antwerpen, in 1618, kwam men tot het besluit dat het de pastoors niet paste in het openbaar met leken spelen, zelfs al waren ze geoorloofd, te beoefenen: het schieten naar de gaai werd verboden op de boete van 6 gulden. DE RAM, *Nova et absoluta ... episcop. Antverpiensis*, bl. 214.

(33) J. MICHIELSEN, *De keuren van Brecht in Oudheid en Kunst*, 2-e jrg. (1906), bl. 75.

(34) J. LAUWERYS, *Documenta Campinae Historica. Keuren 4. Westerloo (Westerloo, Oolen, Herselt, Hulshout en Zoerle-Parwys) in Oudheid en Kunst*, 28-e jrg. (1937), afl. 4, bl. 100 en 105.

(35) K. C. PEETERS *De Wuustwezelsche Dorpskeuren (XV°-XVII° eeuw) in Meded. Kon. VI. Acad.*, 1932, bl. 660. — In de 2-e helft der 16-e werd de Acker en als verboden gebied bijgevoegd.

dat nyemant den bolwerpen en sal inde ackeren ende wie contrarie doet sal verbueren X st.(36).

Om alle inconvenienten te vermijden bepaalde de keure van Schoten en Merksem dat *niemant den cloot werpen en sal in de plaetse oft opt kerkhof(37).*

In de keure, die op het einde der 16-e eeuw te Herenthout werd neergeschreven, komt de volgende verbodsbepaling voor: *Item dat niemandt wie hy zy, cleyn oft groot, eenigerhande spelen sal moeghen hanteeren inde kercke noch oick aende selve kercke te moeghen worpen met clooten, steenen oft andersins, noch oick niemandt opt kerckhoff oft aende kerck en zal moeghen schieten met bussen oft boghen op de boete van 20 st.(38).*

Ten slotte willen we een ordonnantie aanhalen die op 2-e en 3-e Sinksendag 1647 te Tielen werd gepubliceerd en die blijkbaar werd ingegeven door de bisschoppelijke decreten over het onderhoud van de zon- en feestdagen: *Insgelycx dat nyemant vanden ingesetenen, tsy jonck oft oudt, gehouwt oft ongehouwt, hem verstoute opden voors.tyt(39) der openbaere herberghen ofte weertshuysen te frequenteren, te drincken, singhen, dansen oft eenigerhande spel spel te hanteren tot playsier oft tyt verdryff, veele minder alsdan hen te laeten vinden opde hoopen, schietspelen, kaetsbanen, bolbanen, kegelbanen oft dergelycke vergaderingen ,alles opder pene van ses carolus guldens te verbeuren by den ghenen dier bevonden sal worden contrarien gedaen te hebben voordien iersten reyse, te tweede reyse dobbel ende voor de derde reyse arbitralyck gestraft te worden, andere ten exemple. Alles onvermindert de Placcaten ende ordonnantien soo byder Princen van den lande onse wereltlycke als de Prelaten der heyligher kercken onse gheestelycke overheyt op dat stuck gemaect ende geemaneert(40).*

Uit al wat voorafgaat mogen we besluiten dat tijdens het Ancien Regime het spelen met de bol zo hartstochtelijk werd beoefend in de provincie Antwerpen dat de overheid veelvuldig moest optreden om alle buitensporigheden, zowel bij de jeugd als bij de ouderen, te vermijden.

Dr. E. VAN AUTENBOER.

(36) PEETERS, a.w., bl. 661.

(37) Vgl. PEETERS, a.w., bl. 661.

(38) J. HELSEN, *De Dorpskeuren van Herenthout in Bijdr. tot de Gcsch.*, dl XXIV (1933), bl. 52.

(39) D.w.z. op zon- en feestdagen gedurende de vroegmis en de hoogmis.

(40) J. ERNALSTEEN, *Documenta Campiniae Historica*, Keuren 6. Tielen in Oudheid en Kunst, 30-e jrg. (1939), bl. 209.

Zoeken en Zanten.

in vele boeken, langs alle kanten

OOSTVLAAMSE MEILIEDEREN

Zeveneken

Voorheen was het meizingen te Zeveneken een geliefkoosd volksgebruik. De kinderen gingen in groepjes van 5 of 7, vooral meisjes, « de mei zingen ». Zij droegen dan een groene « meitak » in de hand en zongen de van geslacht tot geslacht overgeleverde meiliedjes. Dit gebeurde vooral op « meiavond », de vooravond van 1 mei.

Later, toen het gebruik begon te vervallen, kwamen nog alleen afzonderlijke « meiaanzeggers ». Dit waren een soort bedelaars die vooral kwamen van Lokeren-Heirbrug. Het waren arme mensen, vooral mannen. Zij staken de deur open en vroegen « Hebde nie een beetjen meiavond? » Ook op kerstavond kwamen die en vroegen dan « een beetjen kerstavond ».

Met de jaren kregen die gelegenheidsbedelaars een minder goede naam en werd op die dagen dan ook de deur gesloten, omdat hun aantal nogal groot werd.

Ook nu nog wordt er « een beetje kerstavond » gebedeld, vooral door oudere mensen.

Het meizingen gaf de kinderen volgende meiliedjes in de mond, die wij ter vergelijking met andere hier meedelen. Vermits de door ons opgetekende liederen toch merkkelijk verschillen met degene die vroeger in Oostvlaamsche Zanten gepubliceerd werden, meenden wij er toch goed aan te doen deze voor onze lezers kenbaar te maken.

Mei, mei verheven.

*Mei, mei verheven
ik sta hier zo schone te beven
met mijn takken in mijn hand.
Wilde mij een eiken geven?
Ik zal het tegen niemand zeggen.
'k Zal het in mijn moeder heur panneken slaan.*

*Mei, mei plezant,
de boer sch..t op zijn hand
hij liet zijn vrouwen rieken...
Is dat nu geen schoon lieken?*

Ik plantte mijnen mei.

*Ik plantte mijne mei,
ik schote naar een ei,
mijn doorken (eierdooier) viel uit mijn schale.
Vrouwke, vrouwke schoon,
kijkt al door de kroon (meikrans).
Kijkt al door hennekensnest.
De witte hennekens leggen 't best,
de zwarte leggen er tegen.
Geef mij een ei of negen.*

*'k Heb hier een koorde
en ik kan ze niet knopen.
Geef mij een ei
en ik zal ermee doorlopen.*

Bij het rondgaan van het meizingen droegen de kinderen een rieten korf mee om hun gebedelde waar in te bergen. Bij de burgers in het dorp waren het niet altijd eieren die opgehaald werden. Andere versnaperingen als fruit en koeken waren soms hun « meideel ».

Ferdi van de Vijver.

Oosterzele en Bavegem

Meer dan dertig jaar geleden (in 1929) publiceerde Clem. Trefois negentien Meiliederen in ons tijdschrift. (1) Ze stamden uit Laarne, Zaffelare, Kalken, Merendree, Machelen, Kaprijke, Deurle, Landegem, Eeklo, Destelbergen, Destel-donk en Sleidinge. Daar klonken veelal « bedreigingen, spot of geruststellingen » in.

Tijdens een speurtocht naar liederen verstrekten twee zegspersonen teksten die gedeeltelijk overeenstemden met de gegevens, opgetekend door de h. Trefois.

*Mei, mei, 'k plante mijne Mei
Den dool liep langs de strate.
Wilde mij enige centjes geven
'k en zal mijne mei niet laten
Steek u handes diep in de nest
Als de zwarte dood zijn
De witte kunnen 't ook ...
't Naaste jare als de vogelkes zingen*

Zegspersoon : Valeer Leus, 44 j., Erpe. (afkomstig van Oosterzele)

*Koele, koele mei brak zijn ei
De dool liep langs de strate
Wilt ge mij geen zes eitjes geven
'k Zal mijne koele mei nie' laten
tjip, tjop, al in de nest
De zwarte hoenders leggen best
Als de zwarte dood zijn
De witte kunnen 't ook!*

Zegspersoon : Maria Fosselle, 73 j., Bavegem.

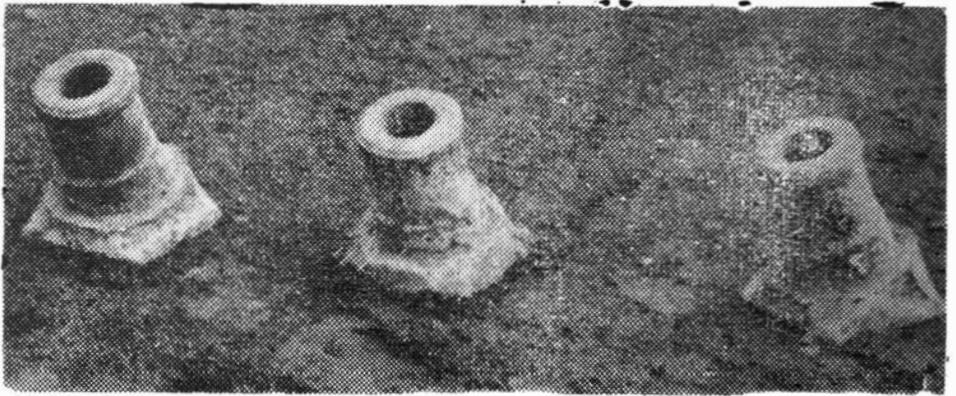
De hr. Leus vertelde, hoe na de eerste wereldoorlog kinderen in de streek van Oosterzele, op meivond van deur tot deur liepen en het lied zongen; ze droegen een « mei », d.w.z. een tak met snijbloemen gesierd! Wie verstrekt nog dergelijke liederen?

R. v. d. I.

(1) Prof. Dr. P. De Keyser. Meilied, Oostvl. Zanten, 1e jg. (1926), blz. 16.
Cl. Trefois. Oostvlaamsche Meiliederen, Oostvl. Zanten, 4e jg. (1929), blz. 49-57; nog een Oostvlaams Meilied, 5e jg. (1930), blz. 73.
Georges De Keersmaecker, Oostvl. Zanten, 36e jg. (1961), blz. 96-98.

MARIAKERKE. — Schuttersgilde St.-Sebastiaan

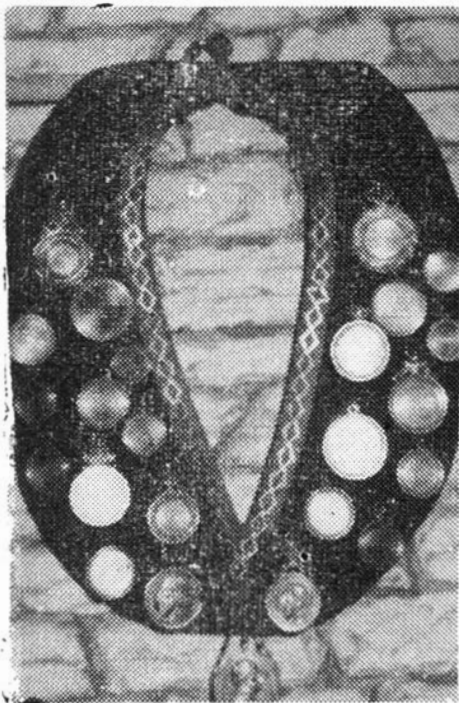
Op 26 april j.l. werd het 150-jarig bestaan van de schuttersmaatschappij St.-Sebastiaan luisterrijk gevierd. Deze herdenking biedt ons de gelegenheid twee belangrijke voorwerpen te belichten die door de maatschappij bewaard worden.

Cliché Het Volk

De bewaarde archieven dateren vanaf 1814, zijnde de datum van de heroprichting. We vermoeden dat de vereniging nog een ouder verleden achter de rug heeft.

Twee interessante overblijfsels van de schuttersgilde willen we naar voren brengen, nl. de kanonnetjes en de breuk.

Cliché Het Volk

De koningsschietsing werd vanaf 1814 vreugdevol aangekondigd door het afvuren van kanonschoten. Een drietal kanonnetjes zijn nog bewaard. Ze zijn gegoten uit ijzer. Ze werden met buskruit en papier geladen en op een veilige afstand van de gaaiers afgevuurd.

Een tweede belangrijk voorwerp van de St.-Sebastiaansgilde is de breuk of halsketting, een zilveren sieraad bestaande uit eretekens van de gilde en van de schutterskoningen met onderaan de afbeelding van de papegaai.

De oudste medaille prijkt aan de breuk en dateert van 1818.

De Bond sluit zich aan bij deze jubelviering en wenst aan de St.-Sebastiaansgilde nog vele jaren een levenskrachtig en vruchtbaar bestaan in dienst van de gezonde volksontspanning.

M. Daem.

NEDERHASSELT. — Zijn ziel verkopen

Wanneer iemand zijn ziel wilde verkopen, dan moest hij op een kruispunt gaan staan 's nachts te twaalf uren; dan kwam daar den duvel bij hem, met een zwarten haan onder zijn arm; ge waart dan uw ziel kwijt voor een bepaalde termijn, gelijk dat ge overeenkwaamt.

Tovermuziek

Hij heette Kezze, maar zijn echte naam was Jacobse Charel; op een keer was hij aan de kapel te Boekhout, bijkans op Voorde; daar speelde daar muziek in de bomen 's nachts en hij voelde hem niet op zijn gemak en hij liep hij naar de kapel en sloeg de deur achter hem toe en daar was direkt daarachter een bonk op de deur en dan was alles gedaan.

Een aards paradijs

Kezze was ievers naartoe geweest en onderweg was dat gelijk een paradijs: daar lagen schoon' messen op de straten en horloges en al dat blonk; en hij mocht nievers niet aankomen, want dan was dat weg. En na een tijd was alles weer gewone.

ASPELARE. — Spookgeschiedenis

Te Gravens te Aspelare spookte dat en ze mochten proberen, wat dat ze wilden, dat 'n hielp niks; Kezze moest speciale grendels voor de varkenskotens leveren, want alle nachten waren de kotens open en liepen de varkens in 't hof. En Kezze leverde de speciale grendels, maar 't was verloren moeite, de kotens gingen open en de varkens liepen weer op 't hof.

Zegspersoon: L. V. d. S., 61 j.

Herman De Meyer & Renaat van der Linden.

GERAARDSBERGEN. — Gebakje « Podommeke », « Peau d'homme »

Onlangs toonde men mij de papierenzak van een Geraardsbergse banketbakkerij waarop ondermeer vermeld staat dat het huis bekend is voor roggebrood en « Peau d'homme ». We lazen dit laatste woord met een vraagteken: welk banket kan zo een zinloze en wansmakelijke naam dragen als « Peau d'homme » — mensenvel? Maar het was mij weldra duidelijk dat « Peau d'homme » een Franse spelling was van het Vlaamse podomme en dat wij hier te doen hadden met het genoeglijk roggebroodje met krenten, dat te Brussel podommeke heet, te Antwerpen en te Mechelen roggeverdoemeke, te Leuven roggeverdommeke en te Gent boerken.

Eertijds was dit broodje het populaire banket bij kleine lieden voor hun zondagse koffietafel. Thans is het aldaar verdrongen door brood en broodjes van fijne tarwebloem. Het smakelijke podommeke is nu een gelust dieetbroodje.

Voor de volkskundigen is het podommeken wel de belangstelling waard: het behoort bij ons autochtoon banket en bij de stedelijke kultuur. De Gentse benaming « boerken » zal wel ironisch bedoeld zijn. Op mogelijke uitzonderingen na worden er op het platteland geen podommekens gebakken.

Om te besluiten (een besluit dat een wens omvat): er blijft nog veel te noteren over ons nationaal banket en een studie hierover is nog te maken. Inmiddels durven wij het podommeke warm aanbevelen voor een folkloristische koffietafel.

Paul Lindemans.

VELZEKE. — Van de mare bereden

Ik was zo negen of tien jaar, als dat gebeurd is. Dat was altijd rond dezelfde uur, rond twaalf uur in de nacht. Ik had dat twee drie keren beleefd, zo van de mare bereden, dat is gelijk dat uw kele toegenepen wordt. En als het gedaan was, was ik geweldig schuw. En mijn vader zei :

— Blijf gij beneden slapen. Ik zal ekik op uw plaats gaan liggen.

Ik lag nevens mijn broeder, onze Julien. Die heeft daar van zijn leven niets van gewaar geworden, van de mare; en of het de tweede of de derde avond was, dat weet ik niet, maar de geschiedenis was gedaan. Mijn vader zei :

— Ze zal niet meer komen. Dat was een vrouw en ik heb in haren arm gebeten en ze vroeg zelf schoon om vergiffenis, dat ze nooit niet meer zal herbeginnen.

Mijn vader heeft dat dikwijls verteld en nu nog, als 't van pas komt; buitenhuis vertelt hij het niet, maar hij is altijd erg kwaad, als er iemand durft mee lachen.

Heb ekik gedroomd? Heeft hij gedroomd? Maar ik was in elk geval van de mare bereden; ik rappelleer me dat nog goed, jong!

Van den alf geleid

Als ge van 't dorp komt, moesten we door de ketse om thuis te geraken, door een ketse van cen goeie meter breed, naar de Molenhoek. Op honderd meter van mijn huis ben ik op den dool geraakt, hoe, dat weet ik niet. Ik liep er toch twee kleine uren rond en niet uit geraken, hé, van mijn leven niet, had ik die man niet gehad.

Op zeker ogenblik zie ik een licht en ik aan 't roepen en 't was Michel De Loor uit Velzeke. En die zegt :

— Wat loopt gij daar te doene?

En ik zeg :

— Waar ben ekik hier?

— Ah, ge loopt daar in de boer zijn lochting.

Daar was daar een haag rond van twee meter en half hoog, en eerst moest ge over een barm van een meter hoog. Hoe dat ik daar in geraakt ben, weet ik mee de beste wil van de wereld niet. Maar die historie staat nog altijd goed voor mijne geest.

Zegspersoon : D. S., Velzeke, 42 j.

R. v. d. L.

HEUSDEN. — Nieuwe reuzin

In 1949 heeft men de eerste reus Willem I van Heusden gedoopt. Willem I schonk weleer de grond waarop een klooster gebouwd werd, dat de naam kreeg van Abdij Nieuwenbos der Zusters Cisterciënzers; thans is dit domein omgebouwd en draagt de naam Bosse Veerhoeve. De nieuwe reuzin Beatrice is de moeder van Willem I. Sinds 26 april 1964 is deze nieuwe parochiaan in het register van de burgerlijke stand ingeschreven als « Reuzin Beatrice van Heusden ».

R. v. d. L.

Bondsnieuws

OPENSTELLING VAN DE POPPENTENTOONSTELLING

op zondag 22 maart 1964.

In de vroege namiddag van die zondag, zo rijk aan feestelijk gebeuren voor onze Bond, mocht uw dienaar die prachtige tentoonstelling openen in aanwezigheid van de heren Paul Collaer, Paul De Keyser, Jules Pieters, Renaat van der Linden, allen leden van de Koninklijke Belgische Kommissie voor Volkskunde, Edm. Roobaert, sekretaris van dezelfde kommissie en inspekteur van het Kultureel Patrimonium (Vlaamse Musea), de Heer Opperdeken Aelterman, Opperbaljuw Cornelis en andere vertegenwoordigers van de Gentse Dekenijen, en ontelbare leden; verder schoolhoofden, leerkrachten en leerlingen van de exposerende schoolinrichtingen.

In een inleidende rede wees schrijver dezes erop, dat deze tentoonstelling, voorzien vóór de wintermaanden, tweemaal moest uitgesteld worden door allerlei omstandigheden, waarvan zijn ziekte een der belangrijkste was. Zij kon echter wel verwezenlijkt worden dank zij de uitstekende hulp van de Heer Van Belle, aan wie het Museum reeds zoveel heeft te danken, die bijgestaan werd door de talentvolle juffrouw Micheline De Potter, konservator Boes en de leden van het feestkomitee, ieder helpend en werkend volgens zijn mogelijkheden. Ook past een woord van dank voor de Heer Van de Walle die met tentoonstellingsmaterieel helpt.

Spreker wijst op het belangrijkste doel van de expositie: het streven om een folkloristische pop te verwezenlijken die als het Gentse type zou kunnen op de markt gebracht worden. Beroep werd gedaan op scholen uit het Gentse en de ganse provincie.

Zo men de tentoonstelling niet als enorm geslaagd kan bestempelen, toch is ze tot een zeer mooi en waardevol ensemble uitgegroeid, vooral dank zij enkele scholen uit het Gentse, alhoewel tussen de enkele zendingen uit de provincie ook ware parels te vinden zijn.

Daar wordt ook hulde gebracht aan de jury die bij het goedkeuren van de poppen voor een zeer lastige taak stond. Zij werd nochtans geholpen door de zeer neutrale manier, waarop de poppen hun volledig anoniem werden getoond.

Na deze woorden van toelichting en dank volgde een rondgang in de uiterst fijne tentoonstelling, die buitengewoon knap en gepast verlicht is. In vier zalen krijgen we: a/ Gentse volkstypes, b/ Volksklederdrachten uit alle landen, c/ Kinderen uit de Vlaamse literatuur, d/ Hand- en stokpoppen — ook een reeks te koop aangeboden poppen buiten wedstrijd.

Sommige poppen van dit klein honderdtal zijn waarachtige kunstprestaties.

Bij het sluiten op 3 mei zal het palmares van de wedstrijd kenbaar gemaakt worden, waarover later meer.

R. Vanenhove.

HET LENTEFEEST VAN DE BOND.

Het machtig Driekoningenfeest leeft nog in de geest en het gemoed van sommige leden en dadelijk zet de Bond de traditie verder met het Lentefeest. Na het bezoek aan de poppentoonstelling had het Lentefeest plaats in de kapel van ons Musum. Alle beschikbare plaatsen waren bezet. Vele leden zagen zich verplicht recht te staan. Na een inleiding van de heren Vankenhove en van der Linden brachten de leerlingen van de Stedelijke Meisjesnormaalscholen onder leiding van mevrouw Beghin «Lentezangen», d.w.z. koren en solo's. Op vrijdag 20 maart had de B.R.T., Vlaamse Uitzendingen, deze liederen reeds opgenomen voor een uitzending. De leerlingen van de Stedelijke Meisjesnormaalscholen boden hetzelfde indrukwekkend programma aan de Bond. We kregen achtereenvolgens:

De winter is vergangen, Middeleeuws Nederlands minnelied. Uittreksel uit *Don Juan* - Lentelied - Mozart. Meilied - Schumann - Rom. 19e eeuw. *Frühlingstraum* - Schubert. I heard a robin singing, Engels volkslied. *Les printemps* - Guy Magenta - Frans hedendaags chanson. Lentelied - Paul Lebrun.

Een langdurig applaus vertolkte de dank en bewondering van de aanwezigen. Voorzitter van der Linden huldigde mevrouw Beghin en haar leerlingen, die op een sprookjesachtige wijze de lente uit vele landen van Europa hadden gebracht. Op deze wijze beleefden wij in een kunstzinnig optreden en in een geest van ware volksovoeding, de band tussen artiesten uit velerlei landen en de volkskunde.

Kon een betere prestatie voor de dag gebracht worden om over te schakelen naar punt drie van de agenda?

HULDE AAN DE HEER RICHARD VANKENHOVE

bestuurslid,

ondervoorzitter van de Beheerkommissie van het Museum voor Volkskunde,
voorzitter van de Feestkommissie van de Bond der Oostvl. Volkskundigen.

Bijna twee jaar geleden is de Heer Vankenhove zeventig jaar geworden. Het bestuur van onze Bond was van plan bij deze gelegenheid hem een passende hulde te brengen. Maar waar moest men tijd en gelegenheid vinden om hem waardig en vaardig te vieren?

De Heer Vankenhove kumuleert in de gunstigste zin van het woord; hij schrijft een script voor een T.V.-spel en treedt zelf op in de film; hij zoekt zangers en (nog meer) zangeressen op, die dan hun oude en gouden stem en hun volkse liederen voor de radio brengen en zingt zelf voor radio Gent en Brussel. Telkens weet hij de Bond en het Museum in zijn voortdurende activiteit te betrekken. Hij organiseert reizen, bezoekt en leidt folkloristische groepen in onze provincie. Wanneer we echter een plan aanraakten om hem te huldigen, weigerde hij radikaal.

Het was niet geoorloofd langer te wachten. De beste Heer Vankenhove die sinds verscheidene jaren allerlei initiatieven neemt in dienst van de Bond en van het Museum, was verplicht te luisteren en te aanvaarden. En aldus is een huldebetoon gekomen op 22 maart, in het kader van ons Lentefeest.

Daar traden op: de heer Paul Collaer, musicoloog, als afgevaardigde van de Koninklijke Belgische Kommissie voor Volkskunde, Lic. Renaat van der Linden, als voorzitter van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Prof. em. Dr. Paul De Keyser, als voorzitter van de Beheerkommissie van het Museum voor Volkskunde. Daar waren o.a. Dr. M. Grypdonck, adjunct-kabinetschef van de Minister van Nationale Opvoeding en Cultuur, senator Vergeylen, enz.

Cliché De Landwacht

Het bestuur van de Bond en van het Museum bood de gevierde een zilveren schaal. De heer Bert Peleman, E.H. Penne, de heer Freddy Janssens, het Krakemandelvrouwtje e.a. brachten speciale geschenken.

Plaatsgebrek belet de redactie een uitvoerig verslag over deze hulde in dit nummer in te schakelen. Nummer vier biedt een uitgebreid relaas, de tekst van de redevoeringen, de brief van Dr. J. Weyns, enz.

R. v. d. L.

IN MEMORIAM

Bij het ter perse gaan van dit nummer vernemen we het overlijden van mevrouw Hector DAEM-LIPS, in de leeftijd van vierentachtig jaar, moeder van ons bestuurslid en hoofdredakteur Marcel DAEM.

De bestuursleden en leden van de Bond bieden aan de hr. Daem en zijn familie hun oprechte rouwbetuiging.

Red.

Bibliotheek

Mededelingen van de bibliothecaris.

1. Zoals U bekend is, staat de bibliotheek voor U elke zondag open van 10 tot 12 u. Om echter geen volk aan onze voordrachten te onttrekken, zal daarop volgende uitzondering worden gemaakt. De bibliotheek zal gesloten blijven op de voormiddagen, waarop de Bond een voordracht heeft georganiseerd in de poppenspelzaal.

2. Ten gevolge van onze oproep in een vorig nummer voor ruil van dubbele nummers van Oostvlaamsche Zanten, is enige verandering gekomen in het lijstje van niet meer voorradige nummers. Op 15 april zag dit er als volgt uit: jg. 1926 nr. 1; 1927 nr. 1, 5, en 6; 1928 nr. 3 en 6; 1929 nr. 1, 5 en 6; 1930 nr. 1, 2, 3, 5 en 6; 1931 nr. 1, 2, 4 en 5; 1932 nr. 1 en 4; 1933 nr. 1 en 4; 1934 nr. 1, 2, 3 en 4; 1935 nr. 1, 2, 3, 5 en 6; 1936 nr. 6; 1937 nr. 1, 2 en 3; 1938 nr. 1, 2 en 3; 1939 nr. 3 en 4; 1941 nr. 1, 2 en 3; 1942 nr. 1, 2 en 3; 1943 nr. 1 en 2; 1957: volledig.
3. De Hr. R. Van Damme uit Gent heeft aan onze bibliotheek een interessante collectie boeken geschonken over o.m. volgende onderwerpen: toneel, uurwerken en klokken, boekbinden, sloten, numismatiek, spelen, volkskunst, huiswerken enz., alsook een volledige collectie van het tijdschrift *Hamer*. Het bestuur van de Bond dankt de milde schenker van harte.
4. Ook onze erevoorzitter F. Van Es schonk een prachtige reeks volkskundige werken aan de bibliotheek, waarover later meer.

Boekbespreking

Lenz KRISS-RETTENBECK, Bilder und Zeichen religiösen Volksglaubens.
München, Verlag Georg D.W. Callwey, 1963, 186 pp., 414 ill.

De naam Kriss is verbonden aan een indrukwekkende reeks werken over de comparatistische religieuze volkskunde. Dit nieuwe werk werd Prof. Dr. Rudolf Kriss aangeboden bij zijn zestigste verjaardag en behandelt in 't bijzonder zijn verzameling die berust in het Bayrisches Nationalmuseum te München. De auteur brengt ons een synthese van de resultaten van Kriss' opzoekingen in de jongste 35 jaar.

In het hoofdstuk over het woord devotie behandelt S. de strijd tussen de voor- en tegenstanders van de cultus van het beeld en beschrijft hoe de devotie geleidelijk vaste voet krijgt in de woning en sinds de late middeleeuwen een ongehoorde rijkdom aan motieven tentoonspreidt. In de 17^e eeuw dringen de vrome voorstellingen door tot de dagelijkse dingen die de mens omringen, zoals bruidsbed, kledij, eet- en werkgerei. Af en toe komt S. onvermijdelijk terecht op het terrein van de magie, o.a. naar aanleiding van de H. Geest-duiven die vóór de stallen werden opgehangen

en het vee tegen heksen beschermde. En zo belanden wij op het onuitputtelijk domein der phylacteria, die vooral sinds de 17^e eeuw een ruime verspreiding kennen en waarbij de aanrakingsritus een essentiële rol speelt. De voorstelling van Christus als geestelijk apotheker leidde tot het succes van de geestelijke huisapotheken in de Barok. Aarde en stof van heiligengraven werden in vaste vorm geperst en naar huis meegenomen. Nepomucenustongen waren kleine kopieën van de ongeschonden tong van de heilige van het biechtgeheim. Sebastianuspijlen werden gebruikt tegen pest en plotse dood. Op het lichaam droeg men soms een medicijn- of toverbeursje, dat gebeden, toverspreuken, kruiden e.d. bevatte, een gebruik dat men reeds in de Oudheid kende.

Een heel hoofdstuk besteedt S. aan de houding van de volksmens tegenover de dood. In de 18^e eeuw werden miniatuur-doodskisten als *Memento-Mori* verspreid. De zgn. « Wendeköpfe », symbolen van leven

en dood, waren oorspronkelijk hoofden met twee aangezichten, een mensengezicht en een doodskop, en werden o.a. bij het pendelen gebruikt. Op sommige kerkhoven en in kerken bestonden knekelhuisjes, waarin opgegraven doodshoofden bewaard en netjes gerangschikt werden, vaak beschilderd met namen, data en spreuken van doden tot levenden.

In tegenstelling met wat dikwijls beweerd wordt is S. van oordeel dat de Christusfiguur in het volksleven nog altijd een grotere rol speelt dan Maria. Rondom het lijden van de Heer leeft een rijk geschakeerde, vaak bizarre motievenwereld. Hier is de sterke invloed voelbaar van de zgn. 15 geheime lijdensvormen Christi, die niet door de evangeliën werden overgeleverd. In de 16^e-17^e eeuw ontstond een legende van het kruisbeeld door de duivel geschilderd. Bij deze afbeelding wijken de knieën sterk naar rechts, het hoofd naar links uit en is het lichaam fel verminkt. Sinds de 18e eeuw werd in deze kruislegende de figuur van Faust gevlochten, die de duivel dwong deze voorstelling te schilderen.

Een van de uitvoerigste hoofdstukken is gewijd aan de ex-voto's, hét stokpaardje van de familie Kriss. De geschiedenis van het votiefwezen is meer dan 3.000 jaar oud. S. onderstreept als kern van de betekenis der offergaven het « votum facere », het « me tibi dedico », dus zich onder de hoede van een heilige plaatsen, zich vrijwillig in de lijfeigenschap of schatplichtigheid van een heilige begeven. Genezing kan ook worden bekomen via reeds vroeger door andere bedevaarders geofferde ex-voto's die door aanraking gelden als medium van de macht van een heilige. Boeiende studie is de therapie door spiegeling (b.v. zich in een blinkend voorwerp weerspiegeld zien), een methode die de Arabi-

sche en middeleeuwse artsen reeds bekend was. Het lepeloffer houdt verband met kwalen van mond en tanden en met moeilijk spraakgebruik. Terwijl men zich met het haaroffer oorspronkelijk onder de hoede van de heilige wilde plaatsen, schijnt dit gebruik sinds de 18^e eeuw meer tegen hoofdpijn gericht te zijn. Een aspect van de hogervermelde lijfeigenschap is het dragen van ijzeren, houten of wassen ringen om lichaam en hals, en later het offeren ervan op bedevaartplaatsen en het gebruik van reeds geofferde ringen met volkstherapeutisch doel. (cfr. Hove-bij-Edingen) Beierse, Oostenrijkse en Zwitserse pelgrims-oorden zijn nog altijd bijzonder rijk aan votiefschilderijtjes, die soms de wanden van het koor volledig bedekken. Zonderlinge ex-voto's als de miniatuurpadden, sleutels en hamertjes staan in verband met de vruchtbaarheid. Andere verbeelden heiligenattributen, zoals de Erasmuswindas, het Katrienewiel (met illustratie uit het Brugse Sint-Janshospitaal), de Wolfgangbijltjes. Primitief van expressie zijn de zgn. « Tonkopfurnen », d.i. uit klei vervaardigde hoofdurnen, typisch voor Beieren en het Inngebied. Hoewel ze aanvankelijk moesten worden gevuld met drie verschillende korensoorten, met het oog op huwelijk en kinderzegen, bracht een recentere ontwikkeling ze in verband met hoofdkwalen.

Over onze gewesten staan een paar onnauwkeurigheden vermeld. In de lijst der afbeeldingen moet sub no. 376 Zinnik staan i.p.v. Chièvres; onder no. 381 is er ten onrechte sprake van een Catharina-altaar in het St.-Janshospitaal te Brugge. Voorts is in de « Anmerkungen » (p. 130) een storende zetfout geslopen: Van Heurcks « Images de dévotion anversoises » lopen niet van de XIIe maar van de XVIe eeuw af.

Een degelijke bibliografie en een flink uitgewerkt register voltooien een werk dat alleen reeds om zijn

414 illustraties (met uitleg) het bezitten waard is.

W. GIRALDO.

Gustav GUGITZ, Kärntens Gnadenstätten in der Graphik ihrer Andachtsbilder. Klagenfurt, Verlag des Landesmuseums für Kärnten, 1963, 39 pp., 52 ill.

De beroemde Oostenrijkse volkskundige Gustav Gugitz heeft zijn negentigste verjaardag gevierd met een korte doch luxueuze uitgave gewijd aan de religieuze volkskunde van zijn geboortestreek Karinthië. Deze studie behandelt de bedevaartprentjes uit befaamde verzamelingen, o.a. die van de auteur zelf en zijn dochter Mevr. Lotte Stergar-Gugitz. De collectie van de schrijver is thans in het bezit van het Österreichisches Museum für Volkskunde te Wenen.

In Karinthië duiken de devotieprentjes slechts op tegen het einde van de 17^e eeuw en kennen hun hoogtepunt omstreeks het midden van de 18^e eeuw. Onder het bewind van Jozef II hebben zij hun beste tijd achter de rug. Karinthië bezat nauwelijks eigen grafische kunstenaars en moest oorspronkelijk een beroep doen op het buitenland, o.a. op de Augsburgse school en ook op de Vlaming Michiel Bunel.

De beheerders der pelgrimsoorden zagen in deze koperdrukjes een propagandamiddel voor de faam van hun devotiecentra. Schrijver legt bijzondere nadruk op het prentje als talisman; herhaaldelijk vermeldt de tekst dat het aan het beeld «geweiht und angerührt» werd.

Onder de illustraties stippen wij naast de diverse mariale voorstellingen aan: Leonard, de Engelse koning Oswald, Domitianus, patroon van Karinthië, Hemma van Gurk, Valentinus, verder vereringen tot het H. Bloed, H. Kruis en H. Graf. Dit gewest heeft maar één Lourdesdevotie gekend. Een iconografische catalogus van de voor Karinthië bekende prentjes besluit het boek.

Met deze uitgave heeft Gustav Gugitz zijn hoge reputatie als auteur van een reeks klassieke werken over Oostenrijks religieuze volkskunde alle eer aangedaan.

W. GIRALDO.

DOM. DE JONG, Grenskapellen voor de katholieke inwoners der Generaliteitslanden, Tilburg, Drukk. H. Bergmans, 1963. Ill. en kaarten, 164 blz., 130 F.

Historici zijn wellicht beter dan de volkskundigen vertrouwd met de woorden «Generaliteitslanden» en «grenskapellen», zodat we de betekenissen ervan voor onze lezers nader willen toelichten.

Bij de vrede van Munster (1648) werden de Verenigde Zeventien Provinciën in twee helften verdeeld, ten noorden de Republiek der Verenigde Nederlanden en ten zuiden de Spaanse Nederlanden. Het is evident dat de nieuwe grens niet on-

middellijk na deze geschiedkundige gebeurtenis nauwkeurig werd afgebakend. Enkele jaren nadien werden de grensgebieden definitief vastgelegd door een vredestraktaat. Aan de afgebakende gebiedsdelen: Staats-Vlaanderen, Staats-Brabant en de Staatse landen van Overmaze werd de collectieve naam gegeven van Generaliteitslanden.

Het opgezette plan tot protestantisering van deze gebieden gaf aan onze noorderburen niet het gewen-

ste resultaat. Er bleven vrije gebieden bestaan waar voor de katholieken de mogelijkheid bestond de liturgische diensten bij te wonen in bestaande kerken en kapellen of in opgetrokken hei-, veld- of grenskapellen.

Dom. de Jong behandelt uitsluitend de grenskapellen die door de grensbewoners van de Generaliteitslanden gedurende ettelijke jaren bezocht werden. Deze kapellenstrijd strekt zich uit over een periode vanaf 1648 tot 1670.

Dit inleidend woord over Generaliteitslanden en grenskapellen volstaat om aan te tonen dat we hier geconfronteerd worden met een geschiedkundig onderwerp.

Het eerste deel van het boek geeft een beschrijving van de Generaliteitslanden, gevolgd door een beknopte uiteenzetting over de staatkundige en kerkelijke toestanden vóór en na de vrede van Munster (blz. 13-57).

In het tweede deel worden algemene beschouwingen en nadere bijzonderheden gewijd aan de grenskapellen gelegen in de Generaliteitslanden (blz. 61-106). Dit hoofdstuk wekt de belangstelling van de volkskundige om vertrouwd te worden met de terminologie van de behandelde kerktypen: schuil- of huiskapellen, grens- of heikapellen, schuurkerken of kerkehuizen (blz. 61-62).

De meeste grenskapellen zijn onmiddellijk na de vrede van Munster ontstaan. De keuze van het terrein

viel gewoonlijk op een plaats die moeilijk te bereiken was. De begrenzing geschiedde door het graven van een brede en diepe gracht. De landwegen die erheen leidden zijn in de toponymie bekend gebleven als kerkdijk, kerkweg of kluizersdijk.

Over het gebied Staats-Vlaanderen beschikte de auteur over schaarse gegevens, zodat hij zich beperkt tot het citeren van de gebieden Koewacht (onder Moerbeke en Stekene), Klinge (onder De Klinge), Overslag (onder Wachtebeke), Boechoute, Assenede (blz. 70-71).

Nadere bijzonderheden over de juiste ligging, het uitzicht of het gebruik van de grenskapellen gelegen in bovengenoemde gebieden, thans in Oost-Vlaanderen gesitueerd, worden door de auteur niet verstrekt, wat voor Oostvlaamse lezers wel wat jammer is. Zulks is wel het geval voor de andere grenskapellen uit het behandeld geografisch gebied.

Het derde deel vermeldt de bronnen (blz. 109-146).

Een uitgebreide bibliografie (blz. 147-153), een register van persoons- en plaatsnamen (blz. 155-164) en twee grenskapellenkaarten verhogen de wetenschappelijke waarde van deze studie die door Dom. de Jong uitgewerkt werd als een bijdrage tot de godsdienstige geschiedenis van de Nederlanden.

M. DAEM.

Dienst voor Volkskundige Opzoekingen

Volksdevoties tot Sint-Job in Oost-Vlaanderen III

door

Lic. H. ROBER - VAN HOVE *

BESLUITEN (1)

1. Lokaliteiten

Wij beweren niet al de devotieoorden ontdekt te hebben waar, in het Vlaamse landsgedeelte, Sint-Job werd of wordt vereerd. De lijst die, dank zij onze opzoekingen, kon aangelegd worden — en gepubliceerd voor de gemeenten van Oost-Vlaanderen in **Oostvlaamsche Zanten**, — is in ieder geval zeer indrukwekkend voor het ganse Vlaamse land. Hij bevat niet minder dan achtendertig lokaliteiten.

Hier volgen onze lokaliteiten in alfabetische volgorde: Aalst, Antwerpen, Astene, Bree, Bolderberg, Brussel, Brugge, Budingen, Diest, Ezemaal, Geraardsbergen, Grote-Spouwen, Gijzelbrechtgem, Hamont, Hasselbroek, Heikruis, Herentals, Hingene, Hoepertingen, Kortessem, Leuven, Mariekerke, Neerlinter, Nerem, Nieuwpoort, Peer, Puivelde, Schoonbroek (Oud-Turnhout), Sint-Job-in-'t Goor, Uitkerke, Ukkel, Val-Neer, Vlamertinge, Vliermaalroot, Vinkem, Wezemaal en Willebringen.

2. Data

De aanvangsdatum van de Sint-Jobsdevotie is op de meeste plaatsen niet of niet meer te achterhalen. In dit geval oordeelt men terecht dat de devotie er reeds min of meer lange tijd bestond vóór de oudste datum die men in verband met de devotie ergens in een geschrift of op een gedenksteen mocht ontdekken. In sommige lokaliteiten dragen de ter plaatse beschikbaar gestelde litanies een datum. Ook die kunnen ons in bepaalde gevallen dienst bewijzen, zij het niet om de aanvangsdatum van de devotie te ontdekken, dan toch als aanwijzing van bepaalde perioden waarin

(*) Vervolg van bijdrage verschenen in Oostvl. Zanten, jg. 38 (1963), blz. 285-303 — Inleiding. Monografieën: Aalst, blz. 354-363: Astene, Borsbeke, Burst, Dendermonde, Erembodegem; jg. 39 (1964), blz. 81-88: Geraardsbergen, Gottem, Herdersem, Iddergem, Meldert, Nederhasselt, Rozebeke, St.-Blasius-Boekel, Zalardinge.

(1) Met betrekking tot de volledige studie.

de devotie een opflakkering kende. Hetzelfde geldt voor het jaar van de oprichting of wederoprichting van de broederschappen. En tenslotte kan ook de ouderdom van de beelden een zekere aanduiding zijn. Voor die ouderdom betrouwen wij ons op de gegevens van het A.C.L.(2) Terloops vermelden wij eveneens een beeld dat, voor zover wij thans weten, geen voorwerp was of is van een echte volksdevotie.

Voor zover wij over data beschikken, laten wij ze hier volgen :

vijftiende eeuw

1414 : Belsele-Puivelde : moord op man tot wiens nagedachtenis bij wijze van boete de Sint-Jobskapel werd opgericht.

1429 : oudste vermelding der Sint-Jobskapel te Aalst.

negentiende eeuw :

1841 : kapel te Geraardsbergen.

1871 : broederschap opgericht te Astene.

1898 : litanie Belsele-Puivelde en oprichting broederschap Bolderberg.

Voor de achteruitgang der devotie worden op vele plaatsen de Franse revolutie en de Franse bezettingen in onze streken aangehaald : vele kerken en kapellen werden toen vernield, veel beelden ontvreemd, de gilden en broederschappen ontbonden.

Tijdens de laatste dertig jaar wordt bijna algemeen een nieuwe achteruitgang gekonstateerd. Dit wordt in verband gebracht met de sterk verbeterde hygiëne, die de huidziekten en vooral de zweren in aanzienlijke mate deed afnemen. Te Mere bij Aalst wees ons daarop zelfs een oud vrouwtje, al achtte zij de achteruitgang der devotie betreurenswaardig. « *Zijn er thans minder zweren* », zei zij, « *miserie blijft er altijd. Dat de mensen de heilige Rita aanroepen voor onmogelijke zaken, is goed, maar Sint-Job mogen zij niet vergeten, want in hun miserie moeten zij verduuldig leren zijn* ».

Elders wordt de achteruitgang toegeschreven aan de pastoors die niet veel meer zouden voelen voor een niet « kanonieke » heilige. Daarentegen dient evenwel de wederopbloei der devotie aangestipt te worden te Wezemaal en Aalst, juist dank zij de geestelijkheid : te Wezemaal dank zij Zeer Eerwaarde Heer Wuyts, te Aalst dank zij Eerwaarde Heer Houtman.

3. Beelden

De beelden van Sint-Job behoren nagenoeg alle tot één en hetzelfde type : hij wordt voorgesteld als een bejaarde, meestal bebaarde man die, naakt of bijna naakt, vol zweren en puisten op een mesthoop zit. Een hand houdt hij smekend ten hemel gericht.

Soms draagt hij een hoed, een tulband, een aureool. Soms een lendendoek, een schouderdoek, een pij. Te Wezemaal droeg het beeld vroeger gewoonlijk een zwart fluwelen kleed dat op de **hoogdagen** vervangen werd door een sierlijker van groen fluweel.

Soms houdt hij in de ene hand een potscherf, een stuk steen, een brok aarde of een houten krabber waarmee hij zijn jeuksel stilt. Soms is het, als te Wezemaal, een open boek; soms, als te Astene en Rozebeke, een stok of staf.

Zijn beeltenis komt in meer dan een kerk ook onder of als paneel op de preekstoel voor. Dit is onder meer het geval te Mariekerke, Arendonk en Gijzelbrechtegem.

Merkwaardig is het retabel van Schoonbroek, dat zijn gehele leven uitbeeldt.

Opvallend is de aanwezigheid, naast het beeld, van een schilderij waarop, benevens de vrouw van de heilige man, ook zijn vrienden voorkomen. Dergelijke schilderij noteerden wij te Aalst (van Benedictus de Noose 1760).

Opmerkenswaard is de reeks van zes panelen in houten kapelletjes, buiten tegen de kerk aangebracht te Astene.

4. Begankenissen

Echte begankenissen op de zondag na 10 mei zijn er thans nog te Astene, Gijzelbrechtegem, Heule, Hingene, Mariekerke, Nerem, Puivelde (in 1956 : 12.000 bedevaarders !), Schoonbroek (althoewel de laatste tijd erg verslapt), Sint-Job-in-'t Goor (2.000 bedevaarders) en Wezemaal.

Typisch voor sommige bedevaartplaatsen (onder meer Mariekerke, Puivelde en Nerem) is dat de meeste pelgrims zeer vroeg aankomen, ja er een eer in stellen de eerste te zijn, en vroeg vertrekken.

5. Sint-Jobsjaarmarkten

Vroeger was er de zondag na 10 mei een jaarmarkt te Herentals (« Koekmarkt ») en te Wezemaal. Thans is er nog een te Sint-Job-in-'t Goor en te Hamont.

6. Sint-Jobskermissen

Vroeger was er op 10 mei zelf kermis te Antwerpen-Dam. Die kermis geraakte zo berucht dat gouverneur du Bus er in 1820 de afschaffing van vroeg wegens de ermee gepaard gaande dronkenschap en ontucht. De vrouwen van Sint-Andrieskwartier spaarden er een geheel jaar voor. De vrouwen van de vismarkt reden er naartoe in open koetsen. Heel de oktaaf hadden de mannen thuis niets te zeggen. Op de zondag na 10 mei was er vroeger kermis te Arendonk (tot 1925) en Peer (tot 1914). Thans is het die zondag nog kermis te Antwerpen-Dam, Heule, Hingene, Mariekerke, Puivelde, Schoonbroek, Ukkel, Vlamertinge en Wezemaal. Te Jeuk-Hasselbroek wordt de Sint-Jobskermis gehouden op de zondag na O.-H.-Hemelvaart.

7. Sint-Job-noodhelper

Op alle plaatsen wordt Sint-Job aangeropen tegen **zweren**.

Daarmee worden dan gewoonlijk echter alle huidziekten bedoeld. Vroeger sprak men van « Zeren en zweren ». A. de Cock (1) vereenzelvigde de « zeren » met het « Sinte Jobs evel » = impetigo, en brengt er de uitdrukkingen: « 't is van Sint-Job » — « mal Sint-Job » bij te pas. Te Rozebeke spreekt men van « zweragiën ».

Tegen « **huidziekten** » te Nerem, Schoonbroek, Sint-Job-in-'t Goor, Wezemaal, Aalst, Astene, Brugge Sint-Salvator, Hingene en Antwerpen-Dam (« velziekten » staat hier op het vaantje).

Tegen « **brand** » te Mariekerke, Nerem, Rozebeke, Schoonbroek, Wezemaal, Arendonk, Gijzelbrechtegem (« verbrandheden ») en Hingene.

Tegen « **alle besmettelijke ziekten** » te Belsele-Puivelde, Wezemaal, Gijzelbrechtegem, Jeuk-Hasselbroek.

Om « **verduuldigheid** » te Belsele-Puivelde, Uitkerke, Vinkem, Vlamertinge, Wezemaal (« patientie »), Aalst (in alles, zegt J.B. Luyckx, ook in verband met belastingen, soldaat worden, verbroken liefde, enz.), Antwerpen-Dam, Astene, Brugge Sint-Salvator, Hamont.

Voor het **vee** dient of diende men Sint-Job te Mariekerke, Sint-Job-in-'t Goor, Uitkerke, Antwerpen Sint-Jakob, Gijzelbrechtegem, Jeuk-Hasselbroek. Te Willebringen worden de veeplagen nader gespecificeerd: « voor alle longziekten van koe en vaker en neus-slijmvloed (norve) bij paarden ».

Tegen alle « **ongelukken voor de vruchten der aarde** » wordt Sint-Job gediend te Gijzelbrechtegem. Dit was vroeger eveneens het geval te Herentals, waar speciaal de oogst werd bedacht, waar op 11 mei een **hagelmis** werd opgedragen en waar naar de Sint-Jobskapel ommegangen werden gehouden bij aanhoudend slecht weder.

Te Aalst wordt hij vereerd in **alle hopeloze gevallen**.

J.B. Luyckx vermeldt hem voor Aalst in zijn lied « **de Kwade Wijven** ». Deze laatste worden ook te Hingene bedacht.

8. Gebruiken

Speciale gebruiken in verband met de begankenisdag behandelen wij reeds, onder andere het zeer vroeg aankomen en vertrekken te Mariekerke, Nerem en Puivelde en de aanwezigheid der Brusselse « prinkerenjagers » te Ukkel. Voor Ukkel voegen wij er thans bij dat daar vroeger een « kartonnen » (wellicht) bordpapieren Sint-Job in de kerk stond, die door de bedevaarders volgeplakt werd met « pleisters ».

Haast algemeen is het gebruik rond het beeld of de kapel te gaan.

Rond de kapel of kerk te Aalst, Astene, Bolderberg, Bree, Budingen, Ezemaal, Gijzelbrechtegem, Heikruis, Hoepertingen, Peer, Belsele-Puivelde, Rozebeke, Uitkerke, Vliermaalroot, Wezemaal en Willebringen.

(1) A. DE COCK: « Spreekwoorden, gezegden en uitdrukkingen op het volks-geloof. » II, Antwerpen - Gent, 1922, blz. 91.

Dit gebeurt overal driemaal, behalve te Peer en Willebringen (en soms ook te Ezemaal), waar het negenmaal geschiedt. Te Willebringen noemt men het rondgaan zelfs « een negenste doen ».

Te Aalst is er spraak van een drievoudige beeweg: eerst naar Haaltert, dan naar Sint-Job en tenslotte naar het begijnhof.

9. Ex-voto's en offergaven

Klassiek zijn in alle kerken en kapellen de offerblokken en het offeren van kaarsen. Hier en daar ziet men daarnaast marmeren ex-voto's (onder andere te Nerem, Uitkerke, Aalst en Antwerpen-Dam). Wassen ex-voto's noteerden wij onder meer te Brugge Sint-Salvator, Geraardsbergen, Jeuk-Hasselbroek, Uitkerke en Wezemaal. Te Wezemaal verving men ze vroeger soms door een pond was. Te Geraardsbergen hebben zij de vorm van kinderkopjes en benen, te Nieuwpoort van kopjes, benen en armen, maar ook van een gebit, van een « mondje tanden ». Te Belsele-Puivelde werd de verkoop ervan in 1676 van overheidswege officieel als monopolie toegewezen. Van metalen ex-voto's is er sprake te Aalst (een zilveren paardenhoef uit de 18e eeuw), te Bolderberg (geen meer de laatste 30 jaar), te Herentals (zilveren herten, kroontjes, halsringen, zilveren armen, benen, ogen en oorringen — 16e eeuw), maar daar konden ze ook bestemd geweest zijn voor O.-L.-Vrouw, die in dezelfde kapel werd vereerd.

Nagels worden of werden geofferd te Antwerpen-Dam (zoveel als men wonden heeft), te Diest-Allerheiligenberg (echter niet speciaal voor Sint-Job en nu niet meer), Nerem, Nieuwpoort, Uitkerke (mogen niet geteld zijn), Ukkel (vroeger) en Wezemaal (vroeger).

Vuile windels offert men te Grote-Spouwen, Jeuk-Hasselbroek en Nerem. Te Jeuk-Hasselbroek ook veiligheidsspelden en pater-nosters. Te Nerem ook doeken, zakdoeken, dassen, kinderhemdjes, sokken en kledingstukken. Het geldt hier duidelijk een « overdragen » van de ziekte op het beeld. Hetzelfde is het geval met het geld dat eerst door de zieke aangeraakt wordt en, te Aalst, daarna geofferd wordt. Het tegenovergestelde (het overdragen van de heilzame invloed op de zieke) geschiedt waar er, zoals wederom te Aalst, spraak is van « zegepenningen », waarmee de zieke thuis eerst kruisgewijze gezegend wordt en die daarna in wijwater worden gelegd. In dezelfde gedachtengang worden te Gijzelbrechtegem door de beroepsbedevaarders twee koeken meegebracht. Na de zegening van de pastoor wordt één ervan achtergelaten of aan de pastoor geschonken, en de andere mee teruggenomen voor de zieke.

Offers in natura kende men, onder de benaming « spandekes », vroeger te Astene, waar vlas, boter en andere waren achtergelaten werden.

10. Wat mee naar huis wordt genomen

Onder « ex-voto's » memoreerden wij de zegepenningen van

Aalst en de koeken van Gijzelbrechtegem. Te Nieuwpoort laten de bedevaarders door de pastoor beschuit, brood en kleertjes wijden voor de zuigelingen die moeilijk tandjes krijgen, te Aalst namen vroeger « smout » mee, waarschijnlijk als gewijde zalf, te Ezemaal en te Schoonbroek wijdt de pastoor een flesje water. Water werd vroeger ook uit Wezemaal mee naar huis genomen.

11. Zegeningen.

Boven hadden wij het reeds over de relieken en peisberdekes, die vereerd worden en waarmee de pelgrims ook gezegend worden. Vaak geschiedt het zegenen met de reliek of het peisberdeke door een priester. Dit gebeurt onder meer te Mariekerke, Belsele-Puivelde, Rozebeke, Schoonbroek, Wezemaal, Willebringen, Antwerpen-Dam en Gijzelbrechtegem. Het zegenen heeft ook plaats op de gewone dagen van het jaar, maar dan moeten de bedevaarders soms, zoals bijvoorbeeld te Mariekerke, gaan aanbellen op de pastorie, of, zoals te Rozebeke, in het nonnenklooster. Op verschillende bedevaartplaatsen kunnen de bedevaarders echter ook zichzelf zegenen, onder meer te Belsele-Puivelde, Aalst, Antwerpen-Dam en Astene. Soms gebeurt het in een naburig huis (Geraardsbergen en vroeger te Rozebeke) of werd er een vrouw mee gelast (vroeger te Nieuwpoort een lekehulpster uit het hospitaal).

12. Novenen

Van een noeven ter ere van Sint-Job is er sprake te Aalst, Antwerpen-Dam, Bolderberg, Geraardsbergen, Hoepertingen, Jeuk-Hasselbroek, Mariekerke, Peer, Belsele-Puivelde, Schoonbroek en Vlamertinge (waar men « oktaaf » zegt). Ze is dan niet vastgekoppeld aan de feestdag van Sint-Job op 10 mei. Zo ja, dan begint zij steeds op 10 mei en niet op de begankenisdag, die meestal pas op de eerstvolgende zondag plaats heeft. Te Geraardsbergen komen sommige bedevaarders ook drie opeenvolgende vrijdagen. Op een der dagen van de noeven of de oktaaf wordt in vele kerken en kapellen een mis gecelebreerd voor de afgestorven leden van de Sint-Jobsbroederschap.

13. Sint-Jobsliederen (1)

De door ons ontdekte Sint-Jobsliederen zijn van viererlei aard. Echte devotielieder, die als een gezongen gebed zouden kunnen bestempeld worden, troffen wij aan te Astene (1931), Bolderberg (in devotieboekje van 1905-1906) en Wezemaal (1932).

Een jubellied, gedicht door Gery Helderberg, werd in 1954 te Aalst op briefkaart verspreid als een huldezang bij gelegenheid van een jubileum der plaatselijke Sint-Jobsdevotie.

Verder is er een lied, dat veeleer als een lang uitgesponnen

(1) Van « En we rjen naar Sint-Job » deelden A. DE COCK en Is. TEIRLINCK in hun « Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland » IV (Gent, 1904, blz. 297-299) varianten mee uit Lebbeke, Oelter, Beverlo, Aarschot. Ook L. Lambrechts gaf er een variante van in zijn « Limburgsche Lieder » (Brussel 1937, blz. 108).

gedicht dient beschouwd te worden. J.B. Luyckx (1757-1836) nam het op in zijn « Weergekomen Pierlala » als een vaak kluchtige rijmelarij op de Aalsterse Sint-Jobskapel, behandeld als een van de vele andere monumenten en merkwaardigheden die hij in zijn boek met een lied of gedicht bedenkt.

14. Bedevaartvaantjes

Bedevaartvaantjes waren er vroeger te Herentals, Heule (1677), Uitkerke, Ukkel (1835-1840). Thans zijn er nog te Aalst (mei 1936), Uitkerke (1922) en Wezemaal (niet bij van Heurck, dus eerst na 1922).

15. Sint-Jobsmedailles

Vroeger waren er medailles te Aalst (laatste aankoop van « loden » medailles 1665), Geraardsbergen (de « maatschappij » bezat in 1853 nog de matrijs), Nieuwpoort, Uitkerke en Wezemaal (zilveren en loden). Thans kan men er nog aantreffen te Aalst (nieuwe sedert 1954), Astene (zilveren), Brugge Sint-Salvator, Uitkerke, Gijzelbrechtegem, Heule, Nieuwpoort en Vlamertinge.

Op deze van Aalst, Brugge, Heule, Nieuwpoort en Vlamertinge steunt de Heilige Job op krukken en likken twee honden hem de benen af. Duidelijk is hier de klassieke afbeelding van Sint-Rochus in het spel geweest en de bemoeiing van één en dezelfde fabrikant. Alleen te Gijzelbrechtegem is de heilige in zittende houding afgebeeld. Op de keerzijde komt O.L.-Vrouw-Onbevleete-Ontvangenis voor, behalve te Aalst waar het de stadspatroon Sint-Martinus is. Te Astene staat het Sint-Jobsbeeld van de parochie op de medaille afgebeeld.

16. Sint-Jobsbroederschappen

Een Sint-Jobsbroederschap noteren wij te Aalst, Antwerpen-Dam (sedert 1888), Astene (1871, thans nog louter teoretisch), Bolderberg (1898), Brugge (vroeger), Gijzelbrechtegem (tot 1940), Wezemaal (1878) en Willebringen (vroeger), Mariekerke, Ukkel-Karlo (opgericht in 1490).

17. Sint-Jobsgilden

Te Geraardsbergen bestaat er sinds 1841 een bijna volkomen gelaïciseerde Sint-Jobsmaatschappij die wel voor de Sint-Jobskapel zorgt en jaarlijks mee opstapt in de processie, maar die geen proost heeft wel een deken, een koning, een kapitein en vroeger een vaandeldrager. Is deze « maatschappij » wellicht ooit een broederschap geweest? Misschien. De namen van de bestuursleden wijzen evenwel nog meer in de richting van een schuttersgilde, al is er daarvoor in de beschikbare documenten geen nadere aanduiding te vinden.

18. Sint-Job en de muzikanten

Uit ter zake bevoegde bijdragen van Prof. Dr. V. Denis (1) blijkt dat Sint-Job vroeger de patroon van de muzikanten is geweest, maar dat hij geleidelijk de plaats heeft moeten ruimen voor de H. Cecilia. Hij zou dit geworden zijn ingevolge deze paar aanduidingen in het bijbelboek: « Zij zingen bij tamboerijn en citer, verheugen zich bij de tonen der schalmei ». (Job XXI, 7-13) en « Mijn citer is in treurzang veranderd en mijn schalmei is een wenende stem geworden ». (Job XXX, 31).

Prof. Denis noemt hem onder meer als patroon der muziekgilden van Wezemaal, Karlo, Brussel en Antwerpen in de 14e eeuw en voegt er aan toe dat nog verscheidene andere gilden en muzikanten in steden en dorpen van het hertogdom Brabant en het Graafschap Vlaanderen hem als patroon hadden. Als dusdanig komt hij overigens voor op verschillende schilderijen, niet alleen in ons land maar ook in Noord-Nederland, Frankrijk en Duitsland onder meer op het Sint-Jobsretabel dat Barend van Orley in 1521 schilderde voor Margareta van Oostenrijk (thans in het museum te Brussel). Nog in de 17e en 18e eeuw zouden volgens Prof. Denis door muziekmaatschappijen Sint-Jobsschilderijen besteld zijn.

Nergens op onze tochten doorheen het Vlaamse land, konden wij van een overblijfsel van Sint-Jobs patroonschap der muzikanten op onze dagen enig spoor ontdekken. Sinte-Cecilia heeft hem blijkbaar overal definitief verdrongen.

19. Sint-Job in de volksgezegden, de plantlore en de bezweringen

Volksgezegden konden wij slechts zelden noteren. Een paar konden wij ophalen uit oude bescheiden, een paar uit folkloristische studies, maar op onze tochten was de oogst uiterst schraal, al vroegen wij er overal naar.

In verband met de boerenjaarkrans vernamen wij dat men er goed aan deed op Sint-Jobsdag bonen te planten: te Maaseik zegt men inderdaad « met Sint-Job bonen hals over kop ».

Een Vlaamse variante van het Duitse gezegde volgens hetwelk aren in het graan op 10 mei niet veel voorspellen: « mei oren (aren) Sint-Job koren » (2) (dit wil zeggen loze, lege aren) mochten wij op onze tochten echter nergens optekenen.

Isid. Teirlinck vermeldt (3) de benaming « Jobstranen » voor « traangas » Coix lachryma L. Hij brengt deze in verband met de Franse benaming « Larmes de Job » voor Coix lachryma L. en voor Staphylaea pinnator L. onze pimpernotenboom (4). De « Katholieke Encyclopedie » noemt verder in verho « Jobstranen », een

(1) DENIS, V.: « Saint-Job patron des musiciens » in « Revue Belge d'Archéologie et d'histoire de l'art ». Tome XXI, 1952, blz. 253-298.

Idem: « Sint-Job, Beschermheilige der muzickbeoefenaars » in « Onze Alma Mater », VII, 1953, blz. 8-14.

(2) H.T. BUISKOOL: « Op Naoberveziet » III; Assen, 1949, blz. 19.

(3) Isid. TEIRLINCK: « De Plant, een levend, beziel, handelend wezen ». Gent, 1892, blz. 18.

(4) Idem, Ibidem, blz. 19.

maïsbachtige, tropische en subtropische grassoort waarvan de graan-
korrels vroeger als mensenvoedsel dienst deden, doch die thans
nog uitsluitend als groen voedergewas op prijs wordt gesteld.

Wellicht bestaan er nog zulke Sint-Jobsbezweringen in het
Vlaamse land, in Duitsland zijn er verschillende, doch buiten
Arendonk kregen wij er geen te horen.

Onze studie over de Sint-Jobsdevotie in het Vlaamse land leverde
ons — ondanks tal van moeilijkheden, die wij bij onze opzoeken
vaak onverwacht ontmoetten — veel meer op dan wij er aanvan-
kelijk van hadden verwacht. Het materiaal stapelde zich geleidelijk
op naarmate wij steeds nieuwe bedevaartoornden ontdekten. Niet
overall ondervonden wij nochtans dezelfde bereidwilligheid om ons
te woord te staan of om inzage te verlenen in de betrokken doku-
menten. Hoofdzakelijk is het daaraan toe te schrijven dat wij onze
lokale monografieën niet telkens evenwichtig konden afronden.

ALFONS DE COCKFONDS — PRIJSVRAAG 1965.

De Bond der Oostvlaamse Volkskundigen schrijft in 1965, ten laste
van zijn Alfons de Cockfonds, opnieuw een prijsvraag uit en vraagt:

Een in het Nederlands geschreven studie van ten minste 64 blz.
van 42 regels met 62 lettertekens over:

KARNAVAL IN OOST-VLAANDEREN.

De studie behelst a) ofwel het huidige volksleven vanaf 1945
b) ofwel de evolutie van de carnavalfeesten.

Het onderwerp mag het carnavalfeest behandelen van één bepaalde
lokaliteit, of van verschillende lokaliteiten. Het begrip Carnaval wordt
genomen in zijn ruimste betekenis en omvat de feesten vanaf Nieuw-
jaar, b.v. het Bommelfeest in Ronse tot deze van Half-Vasten.

Alleen handschriften, leesbaar geschreven of getypt, van nog niet
uitgegeven studiën, komen in aanmerking.

De schrijver zet zijn naam niet op het werk. Hij voorziet het
echter van een kenspreuk, dewelke hij met opgave van naam en
woonplaats, gesloten in een omslag met dezelfde spreuk als opschrift,
herhaalt.

De studie moet vóór 31 december 1965 gestuurd worden aan de
Heer Maur. Broeckhove, sekretaris van de Bond der Oostvl. Volks-
kundigen, Oscar de Gruyterstr., 34, Gent, onder vermelding:

Karnaval. Prijsvraag de Cockfonds 1965.

De uitgeloopte prijs bedraagt 1.500 F. Indien geen enkel werk aan
de vereisten voldoet, kan de jury een aanmoedigingspremie toekennen.
Het bekroonde werk wordt eigendom van de Bond der Oostvlaamse
Volkskundigen.

De beslissing van de jury is zonder beroep.

De Sekretaris,
Maurice Broeckhove

De Voorzitter,
Renaat van der Linden

HET MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE.

Het Museum voor Volkskunde werd gesticht door de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in 1927, in de lokalen van het voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat 14, en is in 1962 overgebracht naar het Kinderen Alijns-hospitaal, Kraanlei 41, Gent.

De stad Gent heeft het Museum voor Volkskunde overgenomen, bij besluit van de gemeenteraad d.d. 27 september 1931 en plaatste het onder het toezicht van een kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Deze kommissie bestaat uit : Prof. em. Dr. De Keyser, voorzitter, R. Vankenhove en Lic. L. Hoste, ondervoorzitters, M. Broeckhove, sekretaris, G. Hebbelijncx, penningmeester, de heren F. Van Es, Mr. G. Verhelst, schepen der stad, Pr. Luyckx, G. Van Severen, Dr. H. Nowé, Lic. M. Daem, J. Pieters, R. Depoorter, M. Van Wesemael, Lic. R. van der Linden, Lic. Hugo Arens, leden. Konservator van het Museum : J. Boes, archivaris van de stad.

Doel van het Museum : Verzamelen, inventariseren en uitstellen van alle stoffelijke getuigen van het vroegere en huidige volksleven.

De voorwerpen, dokumenten en inlichtingen betreffende het volksleven hebben betrekking op de woning, het meubilair, de huishoudelijke inrichting, de voeding, de volkskleding, de vervoermiddelen, de verlichting, het straat- en marktlevens, de volkstypen, de familietradities en -gebruiken van aan de geboorte tot aan het graf, de ambachten met de traditionele werktuigen en het alaam, de volksfeesten en -spelen en andere ontspanningen, het volksgehoof, het sociale leven, de volkskennis en volksgeneeskunde, de volksletterkunde en de volkskunst.

De kommissie zoekt zoveel mogelijk voorwerpen en dokumenten betreffende het volksleven van de ondergang en de vernieling te redden door ze veilig op te bergen, te klasseren, te onderhouden, te inventariseren en voor het publiek aantrekkelijk uit te stellen. Ze houdt zich dan ook ten zeerste aanbevolen voor afstand of schenking, zelfs in bruikleen, van voorwerpen en dokumenten. Ze koopt ook voorwerpen aan en laat die zelfs afhalen aan huis. Beleeft verzoek te schrijven aan het adres van de konservator : J. Boes, Abrahamstraat 11, Gent, Telefoon n° 25.32.53, of aan de sekretaris der kommissie : M. Broeckhove, Oscar de Gruyterstraat 36, Gent.

DE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN.

De Bond ondersteunt het Museum voor Volkskunde.

Hij geeft sedert 1926 een tweemaandelijks tijdschrift uit: **Oostvlaamsche Zanten**, en sedert 1957 de **Mededelingen van de Dienst voor Volkskundige Opzoekingen** en ook afzonderlijke **Bijdragen**.

Samen met de Museumkommissie richt hij kosteloze openbare voordrachten, tentoonstellingen en folkloristische prijskampen in, alsook de tweejaarlijkse wedstrijden van het Alfons De Cock-fonds.

Samen met de Kommissie voor Kulturele Aangelegenheden van het Provinciaal Bestuur richt hij insgelijks « Enkwesten » over volkskundige verschijnselen van de provincie Oost-Vlaanderen in.

De bibliotheek en het archief van de Bond en van het Museum voor Volkskunde berusten in de zetel, Kraanlei 41, Gent.

Lid worden van de Bond is: daadwerkelijk medewerken aan de verrijking van het Museum voor Volkskunde; op de hoogte blijven van de studie van de volkskunde in 't algemeen en van het Oostvlaamse volksleven in 't biezonder; de eigen kennis verrijken en de volksopvoeding dienen; een daad van ware vaderlandsliefde en van Vlaamse solidariteit stellen.

Tentoonstellingen en museum zijn op vertoon van de lidkaart gratis toegankelijk.

Bestuur van de Bond: Ere-voorzitter: Prof. em. Dr. P. De Keyser. Ere-voorzitter: F. Van Es. Voorzitter: Lic. R. van der Linden. Ondervoorzitters: J. Pieters en Pr. Luyckx. Sekretaris: M. Broeckhove. Penningmeester: R. Depoorter. Archivaris: M. Van Wesemael. Bibliothecaris: Dr. R. Haeseryn. Leden: Dr. Nowé, J. Boes, Lic. L. Hoste, Lic. M. Daem, R. Vankenhove, Lic. H. Arens, G. Hebbelijncx.

Redactie van Oostvlaamsche Zanten: Hoofdredakteur: Lic. M. Daem, Dr. De Reusestraat 32, Sint-Amandsberg. Redactieleden: J. Boes, Dr. R. Haeseryn en R. van der Linden.

Museum voor Volkskunde: Konservator: J. Boes.

Aankoopkommissie: Prof. em. Dr. P. De Keyser, R. Vankenhove, M. Van Wesemael, J. Boes, Lic. L. Hoste.

Dienst voor Folkloristische Opzoekingen: Prof. em. Dr. P. De Keyser, F. Van Es, M. Van Wesemael, J. Boes, J. Pieters, Lic. M. Daem, Lic. R. van der Linden en M. Broeckhove, sekretaris.

Feestkomitee: het feestkomitee onder voorzitterschap van de h. Richard VANKENHOVE bestaat uit het bestuur van de Bond en de beheerraad van het Museum, met toevoeging van de heren Robert Van Belle, Frans Van Bost, Gaston Van Peteghem, André Verbeke en Gustaaf Weze.